

**ПЪТЯТ
КЪМ
ЕДИННИЯ ПАЗАР НА ЕЛЕКТРОЕНЕРГИЯ
В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
(ОБЗОР)**

СИЛВИЯ ПЕТРОВА

София
Май, 2001

СЪДЪРЖАНИЕ

<u>ВЪВЕДЕНИЕ</u>	3
<u>РАЗВИТИЕ НА ЕЛЕКТРОЕНЕРГИЙНИЯ СЕКТОР В ЕВРОПА ДО СРЕДАТА НА 90-ТЕ ГОДИНИ НА ХХ ВЕК</u>	4
1. <u>КРАТЪК ИСТОРИЧЕСКИ ПРЕГЛЕД</u>	4
2. <u>ЕВОЛЮЦИЯ НА ИДЕЯТА ЗА ЕДИНЕН ВЪТРЕШЕН ПАЗАР НА ЕЛЕКТРОЕНЕРГИЯ</u>	6
3. <u>ЕЛЕКТРОЕНЕРГИЙНИТЕ СЕКТОРИ В СТРАНИТЕ ОТ ЕС В СРЕДАТА НА 90-ТЕ ГОДИНИ НА ХХ ВЕК</u>	7
<u>РЕФОРМАТА В ЕЛЕКТРОЕНЕРГИЙНИТЕ СЕКТОРИ В СТРАНИТЕ ОТ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ</u>	14
1. <u>ВЪВЕЖДАНЕ НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ НОРМИ В НАЦИОНАЛНИТЕ ЗАКОНОДАТЕЛСТВА НА СТРАНИТЕ ОТ ЕС</u>	14
2. <u>ПРАВИЛА ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА НОВИ ПРОИЗВОДСТВЕНИ МОЩНОСТИ</u>	16
3. <u>ИЗИСКВАНИЯ КЪМ ОПЕРАТОРИТЕ НА ПРЕНОСНАТА И РАЗПРЕДЕЛИТЕЛНИТЕ МРЕЖИ</u>	19
4. <u>ПРАВИЛА ЗА ОРГАНИЗАЦИЯ НА ЕЛЕКТРОЕНЕРГИЙНИТЕ ПАЗАРИ</u>	22
5. <u>ПРАВИЛА ЗА ОТВАРЯНЕ НА ПАЗАРА НА КРАЙНИТЕ ПОТРЕБИТЕЛИ</u>	24
6. <u>РЕГУЛАТИВНИ ИНСТИТУЦИИ</u>	26
7. <u>ПРЕХОДНИ РЕЖИМИ</u>	28
<u>ПЪРВИ РЕЗУЛТАТИ ОТ РЕФОРМАТА В ЕЛЕКТРОЕНЕРГИЙНИТЕ СЕКТОРИ НА СТРАНИТЕ ОТ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ</u>	31
1. <u>ПРОМЕНИ В ЦЕНИТЕ ЗА КРАЙНИТЕ ПОТРЕБИТЕЛИ</u>	31
2. <u>ТЪРГОВИЯ С ЕЛЕКТРОЕНЕРГИЯ МЕЖДУ СТРАНИТЕ ОТ ЕС</u>	33
3. <u>СВОБОДЕН ИЗБОР НА ПОТРЕБИТЕЛИТЕ</u>	34
4. <u>КАЧЕСТВО НА ВСЕОБЩО ПРЕДЛАГАНИТЕ УСЛУГИ</u>	35
5. <u>ЕФЕКТ НА РЕФОРМИТЕ ВЪРХУ ОПАЗВАНЕТО НА ОКОЛНАТА СРЕДА</u>	35
6. <u>ЕФЕКТИ НА РЕФОРМИТЕ ВЪРХУ ЗАЕТОСТТА</u>	35
<u>СЛЕДВАЩИ СЪПЪКИ ПО ПЪТЯ КЪМ ЕДИННИЯ ПАЗАР НА ЕЛЕКТРОЕНЕРГИЯ В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ</u>	37
<u>ЗАКЛЮЧЕНИЕ</u>	39
<u>СПИСЪК НА ТЕРМИНИТЕ</u>	40
<u>ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА</u>	44

ВЪВЕДЕНИЕ

След като дълги години е изключвана от правилата на пазарната конкуренция, днес електроенергетиката в почти всички страни по света преминава по пътя на дерегулацията. Реформите не отминават и страните от Европейския съюз (ЕС), които, редом с либерализирането на националните си пазари, се стремят към създаването на единен пазар на електроенергия.

С общ годишен оборот от над 150 млрд. евро, електроенергетиката представлява един от най-големите сектори в Обединена Европа. Затова и успехът на реформите и въвеждането на правилата на конкуренция в производството и доставките на електроенергия имат ключово значение за подобряване на конкурентноспособността на икономиката и повишаването на благосъстоянието в ЕС.

Настоящата разработка е с познавателен характер и има за цел да проследи регулативната реформа в електроенергийните сектори в страните от ЕС през втората половина на 90-те години на XX век и да представи постигнатия напредък по пътя към единния пазар на електроенергия. Изискванията и практиката в ЕС в областта на създаването на единен електроенергиен пазар е от изключително важно значение за реформата, която протичат понастоящем в електроенергетиката на България, и тяхното детайлно познаване е необходимост с оглед на бъдещото присъединяване на страната ни към Обединена Европа.

Обект на разработката са регулативните промени в електроенергийните сектори на страните, които членуват в ЕС към настоящия момент. Регулативните реформи и опитите за либерализация на българската електроенергетика остават извън обсега на този материал. Те ще бъдат предмет на един бъдещ анализ, който ще разгледа тяхната съвместимост с европейските процеси, представени в настоящата разработка.

Първата част на разработката разглежда развитието на електроенергийния сектор в европейските страни до средата на 90-те години, когато се приема правната рамка за провеждане на реформите. Втората част се спира подробно на конкретните предписания за провеждане на реформите и прилагането им от всяка една от страните от ЕС. Третата част отделя специално място на първите резултати от реформите и на очакваните по-нататъшни стъпки, които трябва да осигурят пълното интегриране на националните електроенергийни сектори в ЕС.

За да се улесни възприемането на материала от един по-широк кръг читатели, в края е предложен списък с основните използвани термини.

РАЗВИТИЕ НА ЕЛЕКТРОЕНЕРГИЙНИЯ СЕКТОР В ЕВРОПА ДО СРЕДАТА НА 90-ТЕ ГОДИНИ НА ХХ ВЕК

I. Кратък исторически преглед

Електроенергетиката съществува вече повече от 130 години. През този период тя преминава през редица структурни и регулативни промени, предизвикани преди всичко от техническото и икономическото развитие. По-важните етапи в развитието на сектора до средата на 90-те години на ХХ век са следните:

I етап: 1870 - 1930

В началото електроенергетиката е силно фрагментиран отрасъл. Предприятията са основно частна собственост, регулативната база в повечето страни не е добре разработена и не е достатъчно ефективна. Развитието на енергийната мрежа е ограничено до големите градове и индустриалните райони. Особено през втората част от периода висок дял в производството имат предприятията, които използват електроенергията за собствено потребление.

II етап: 1930 – Втората световна война

Първите опити на националните и местните власти да наложат силна регулация на електроенергийния пазар датират от началото на 30-те години. Управляващите възприемат вече електроенергията не като лукс, а като ежедневна необходимост. Изграждат се големи водно-електрически централи, които се финансират от държавата и остават държавна собственост. В резултат на програмите за електрификация значително се разширява географското покритие на електроенергийната мрежа. Голям остава броят на компаниите-оператори на преносната и разпределителните мрежи. В много случаи липсват както връзки между отделните преносни мрежи, така и адекватен цялостен контрол върху преноса, което води до значителни загуби по мрежата и несигурност на доставките.

III етап: 1945 – 1970

През този период почти приключва изграждането на преносните и разпределителните мрежи. Техническият прогрес променя икономическите основи на трите вида дейности в електроенергетиката – производство, пренос и разпределение. Значително се увеличава минималната мощност на ефикасно функциониращите електроцентрали, в резултат на което част от малките централи се оказват неспособни да работят в новата среда.

Повечето европейски правителства считат, че електроенергийният сектор е монопол по своята природа и затова вземат решение да обединят съществуващите електроенергийни компании в един национален или в няколко регионални монопола. Първа Франция създава електроенергийния гигант Electricité de France през 1946 година, а Италия завършва тази тенденция през 1962 година със създаването на държавния монопол ENEL. Приемат се и закони, които или забраняват създаването на нови електроенергийни предприятия, или изключват енергетиката от общите закони за защита на конкуренцията.

IV етап: 1970 – 1980

Шоковете, свързани с цените на петрола, водят до значително увеличаване на цената на основната по това време суровина за производството на електроенергия. Повишаването на цените на петрола ускорява прилагането на ядрени програми в отрасъла. В страните, които разработват подобни програми, нараства безпокойството за сигурността на атомните електроцентрали и за съхранението на отработеното ядрено гориво. Затова се прилагат допълнителни мерки за безопасност, които оскъпяват производството на ядрена електроенергия.

Петролната криза от 70-те години на XX век активизира икономическите изследвания в енергетиката, особено по отношение на производствените разходи. Редица изследователи стигат до извода, че наложената през 50-те и 60-те години тенденция към непрекъснато нарастване на минималната мощност на ефективната централа вече не е оправдана. Поставя се и въпросът дали производството на електроенергия наистина е монопол по своята природа. Теоретичните модели показват, че при наличието на достатъчно голям пазар и механизъм, който да осигурява минимизиращ разходите диспечинг на електроенергията от различните производствени предприятия, последните функционират ефективно дори и при малка производствена мощност.

V етап: 1980 – средата на 90-те години

Увеличаването на производствените разходи на централите, използващи ядрено гориво или въглища, и разработването на газови турбини на комбиниран цикъл позволяват ефикасно да функционират електроцентрали, които са с по-малка мощност. С развитието на информационните технологии намалява значително цената на прецизното измервателно и контролно оборудване, което допълнително улеснява децентрализирането на доставките от електроенергия. Освен тези технологични промени, върху енергийните сектори в Европа влияние оказват и някои икономически фактори. В редица страни се счита, че ценовите равнища на електроенергията са високи, което затруднява макроикономическото развитие. От друга страна, някои държави се стремят да генерират повече приходи в бюджета си и виждат възможност за това в раздържавяването на предприятия от енергийния сектор.

Всички тези фактори заедно предопределят необходимостта от реформи в отделните страни. Пионери в това отношение са Великобритания и Норвегия, които още в началото на 90-те години предприемат мащабни промени в своите електроенергийни сектори.

Норвегия дерегулира своя електроенергиен пазар още през 1991 година, а през следващата година компанията Statnett SF е определена за оператор на националната електроенергийна мрежа. Именно тази компания инициира създаването на борса за електроенергия, която първоначално обслужва търговията с електроенергия само в Норвегия. Впоследствие географското покритие на борсата се разширява и обхваща Швеция и Финландия (където се създава националната електроенергийна борса EL-EX, присъединена към общата борса на скандинавските страни). Така през 1996 година скандинавската борса, функционираща под името Nord Pool (www.nordpool.com), се превръща в първата международна стокова борса за търговия на електроенергия. Собственици на борсата са операторите на електроенергийните мрежи в Норвегия (Statnett SF) и Швеция (Svenska Kraftnät). Търговията на електроенергийната борса е подчинена на обичайните правила за търговия на стоковите борси. Тя се извършва регулярно, в установено време и съгласно

предварително регламентиран ред за сключване на сделките за покупко-продажба на електроенергия. По същество, обект на търговията е стандартизиран борсов договор, съдържащ определени от борсата основни условия за количеството и срока на доставката. В средата на 90-те години на Nord Pool се сключват три вида сделки: т.нар. спот сделки за реална доставка в рамките на 24 часа, и форуърдни и фючърсни сделки за бъдеща доставка на електроенергия. През първите години от функционирането на борсата преобладават сделките за реална доставка на електроенергия в рамките на 24 часа, но постепенно се увеличава делът на тези за бъдеща доставка и през 1996 година обемите от електроенергия, търгувани чрез спот сделки и чрез сделки за бъдеща доставка, се изравняват.

2. Еволюция на идеята за единен вътрешен пазар на електроенергия

Енергетиката като цяло е един от първите отрасли, в който започва интеграцията на европейските държави. Европейската общност за въглища и стомана (създадена през 1951 година) и Европейската общност за атомна енергия (създадена през 1957 година) са непосредствено свързани със сектора. Въпреки това, нито един от учредителните договори не предвижда въвеждането на обща енергийна политика. През 1969 година Съветът на ЕИО одобрява документ, наречен “Първоначални насоки за енергийната политика на Общността”, в който се признава необходимостта от енергийна политика на ниво Общност, водеща до създаването на единен енергиен пазар.

В една по-обща форма, идеята за единен пазар на електроенергия е залегнала в Единния европейски акт от 1986 година, в който се дефинира стремежът на Обединена Европа към общ вътрешен пазар със свободно движение на стоки, услуги, капитали и хора. Впоследствие идеята за единен пазар става неразделна част от Договора от Маастрихт.

През 1988 година Комисията на ЕО изготвя доклад, в който идентифицира пречките за изграждането на единен пазар на електроенергия и описва начините, по които те могат да се преодолеят. Липсата на прозрачност при ценообразуването, разпокъсаността на националните електроенергийни пазари, съществуващите изключителни права на някои компании върху вноса, износа, преноса и разпределението на електроенергия са основните спънки за интеграцията в областта на електроенергетиката. Комисията счита, че пътят към тяхното преодоляване преминава през хармонизирането на националните законодателства и през пълното спазване на нормите на Общността за конкуренцията и за свободното движение на стоки, услуги, капитали и хора.

Разпоредбите на Договора за Европейската Общност относно свободното движение на стоки и услуги и свободната конкуренция поставят най-общите принципи за създаването на единния пазар на електроенергия. Тези принципи следва да се детайлизират във вторичното законодателство на ЕС във вид на хармонизационни директиви. През 1990 година се приемат две директиви – за прозрачността на цените за крайни промишлени потребители и за транзита на електроенергия през преносните мрежи – с които се поставят основите на прехода към единен пазар и по-висока степен на конкуренция.

Директивата за прозрачността на цените за краен промишлен потребител изисква доставчиците на електроенергия да предоставят на Комисията два пъти годишно своите действащи цени. Комисията публикува тези цени в срок до пет месеца след като ги е получила, при това в достатъчно агрегиран вид, за да се запази тайната на договорите. Прозрачността на цените трябва да предотврати

нарушения на конкурентните правила и така да гарантира на потребителите правото на избор на доставчик.

Директивата за транзита улеснява свободния обмен на електроенергия между енергийни предприятия в Европа. Транзитът през преносните мрежи става задължителен и се въвежда система за контрол на изпълнението на това задължение на системните оператори.

През 1995 година Европейската комисия публикува “Бяла книга по въпросите на енергийната политика”, в която са посочени средно- и дългосрочните мерки за развитието на тази политика. Постигането на обща конкурентноспособност, сигурност на електроенергийните доставки и опазване на околната среда са трите основни цели на общата енергийна политика.

Приетите през 1990 година две директиви не са достатъчни за пълното изграждане на единния вътрешен пазар. Необходимо е отварянето на националните пазари да премине отвъд трансграничната търговия и да се приложат принципите на конкуренцията в производството, разпределението и търговията с електроенергия. Основа за тази значима стъпка трябва да бъде директива, която да установи общите правила за функциониране на единния вътрешен пазар на електроенергия и която да инкорпорира вече ясно дефинираните цели на бъдещата обща енергийна политика. Приемането на тази директива се оказва трудна и времеемка задача и става факт едва в края на 1996 година.

Директивата за общите правила за единния вътрешен пазар на електроенергия (наричана по-нататък “Директивата”) е в процес на договаряне от 1987 година. Първоначалният работен документ предвижда широкообхватна либерализация, включваща вертикално разделяне на собствеността в производството, преноса и разпределението. Операторът на преносната мрежа трябва да изпълнява само преносни функции, без да е страна по договорите за покупко-продажба на електроенергия. Но редица от страните в ЕС не са готови да приемат толкова радикални за времето си предложения, а и не разполагат с правни инструменти за намеса в предприятията – частна собственост, така че да осигурят пълното разделяне на дейностите. Затова и работният документ е променен към модела на достъп до мрежата, при който не се изисква пълно отделяне на собствеността върху съоръженията за производство, пренос и разпределение.

С приемането на Директивата за общите правила за вътрешния пазар на електроенергия конкурентните принципи се превръщат от пожелателно в задължително условие за електроенергийните сектори на отделните страни-членки. Директивата става онзи ориентир в реформите, който трябва да доведе както до по-висока степен на конкуренция в европейската електроенергетика, така и до интегриране на 15-те национални пазара.

3. Електроенергийните сектори в страните от ЕС в средата на 90-те години на XX век

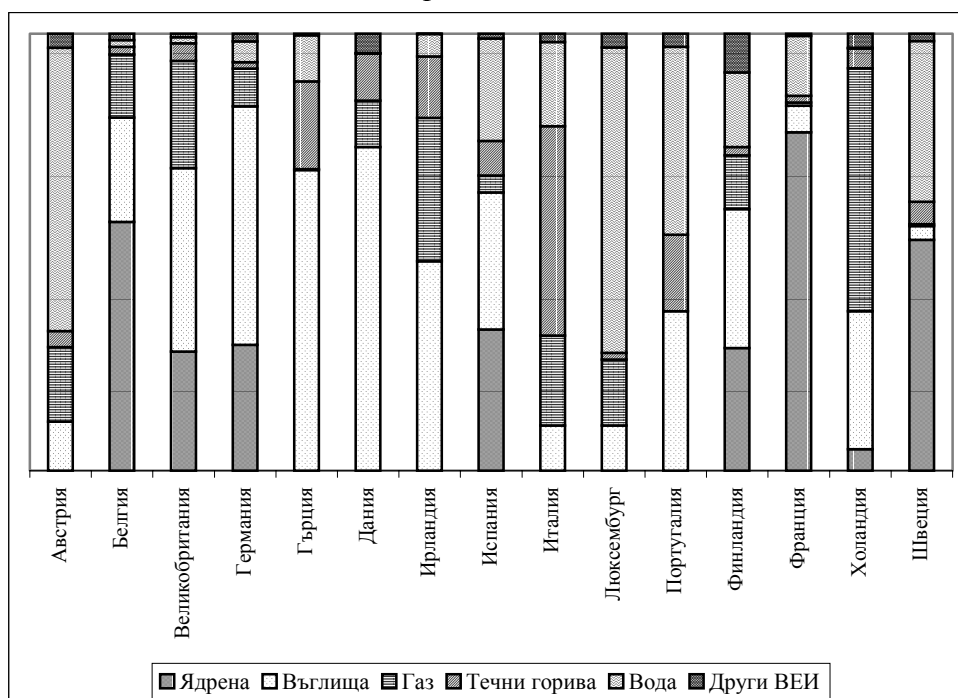
Характеристиките на електроенергийните сектори във всяка от страните от ЕС се различават значително в средата на 90-те години, което предопределя сложността и неравномерната скорост на провеждане на предстоящите реформи. Структурата на използваните енергийни ресурси (която до голяма степен се определя от обезпечеността на всяка страна с природни богатства), равнищата на цените, в търговията между страните с електроенергия и

индустриалната структура на електроенергетиката са само част от областите, в които проличават различията в изходните условия.

3.1. Структура на производството според енергоизточника

Структурата на енергоизточниците за производството на електроенергия се различават значително между страните. Франция, Великобритания и Швеция разчитат в голяма степен на ядреното гориво, докато Австрия, Гърция, Дания, Ирландия, Италия, Люксембург и Португалия нямат инсталирани атомни мощности. Въглищата се използват широко в производството на електроенергия в Гърция и Дания, а във Франция и Швеция дялът на този енергоизточник е под 10%. Над 70% от електроенергията в Люксембург и Австрия се произвежда от водни и други възобновяеми ресурси, докато техният дял в Белгия и Холандия е под 4%.

Фигура 1: Структура на производството на електроенергия според вида на енергоизточника

3.2. Внос и износ на електроенергия

В средата на 90-те години на миналия век се наблюдават съществени различия между страните от ЕС в дела на вноса и износа съответно в потреблението и производството на електроенергия. Франция, Германия и Ирландия разчитат в незначителна степен на вноса на електроенергия за задоволяване на потребностите на националните клиенти. Великобритания, Ирландия и Холандия изнасят под 1% от произведената електроенергия. Сравнително висока е зависимостта от електроенергийното производство и/или електроенергийните пазари на съседни страни в Австрия, Дания, Италия, Франция. Почти цялата консумирана електроенергия в Люксембург се внася от Белгия, Франция и Германия, докато повече от половината от незначителното производство в страната (1.26 TWh) се изнася в Германия.

Скандинавските страни формират регионален пазар, характеризиращ се със сравнително висок дял на обмен на електроенергия помежду им на базата на двустранни споразумения и в рамките на електроенергийната борса Nord Pool. През 1996 година почти 30% от електроенергията за крайно потребление в трите страни – Швеция, Финландия и Норвегия - е търгувана на борсата.

Таблица 1: Внос, износ и цени на електроенергията в страните от ЕС през 1996 година

Държава	% на вноса от производството	% износ от потреблението	Цени без данъци (USD/kWh)	
			Промислени клиенти	Домакинства
Австрия	19,22	15,46	0.081	0.194
Белгия	13,5	7,16	0.065	0.191
Великобритания	5,32	0,01	0.065	0.125
Германия	0,78	7,68	0.086	0.180
Гърция	7,16	3,07	0.059	0.114
Дания	11,61	35,82	0.059	0.215
Ирландия	0,31	0,94	0.066	0.135
Испания	4,45	3,26	0.080	0.190
Италия	15,51	0,31	0.101	0.178
Люксембург	92,74	64,28	..	0.142
Португалия	13,42	8,72	0.112	0.176
Финландия	7,99	2,47	0.062	0.111
Франция	0,94	14,14	0.057	0.164
Холандия	12,72	0,82	0.071	0.148
Швеция	12,38	6,93	0.045	0.110

Източник: Electricity Information 2000, IEA, OECD/IEA, France, 2000

3.3. Цени на електроенергията за крайни потребители

Като цяло, цените за крайни потребители във всички страни от ЕС през периода от средата на 80-те до средата на 90-те години следват покачваща се тенденция. Ценовите равнища, обаче, се различават съществено в отделните държави. В Португалия, например, промишлените потребители плащат 2.5 пъти по-високи цени отколкото в Швеция. Цените за домакинствата са най-високи в Дания, където потребители плащат два пъти повече за киловат електроенергия отколкото в Швеция, Финландия и Гърция.

3.4. Структура на електроенергийния отрасъл по страни

В средата на 90-те години в **Австрия** има около 200 предприятия, които са свързани с производството и доставките на електроенергия на крайните потребители. Националната компания Verbundgesellschaft е оператор на цялата преносна мрежа в страната, с изключение на тази в провинциите Тирол и Форарлберг, където преносът се обслужва от местни компании. Verbundgesellschaft има дялово участие в 7 централи, които заедно с 9 регионални компании (собственост на отделните провинции) и 5 компании (собственост на петте най-големи града в Австрия) генерират 80% от електроенергията в страната. Останалата част се произвежда от производители за собствено потребление, от австрийската железница и от малки частни централи. Компаниите, които са собственост на провинциите и на петте най-големи града, извършват и разпределението. Те са монополи на регионално

ниво, тъй като всяка една от тези компании единствена доставя електроенергия на потребителите в определен район. Verbundgesellschaft има законово установен монопол върху вноса и износа на електроенергия.

Регулативната рамка за електроенергийния сектор е базирана на втория закон за национализацията в Австрия от 1947 година, който постановява, че електроснабдяването в страната е обществена услуга и се извършва от компании, чиито собственици са властите на различни равнища (държава, провинции, общини, градове). Изключение от национализацията правят производствени предприятия с мощност до 200 kW. През 1987 година е направена поправка към закона, в резултат от което през 1989 година 49% от Verbundgesellschaft са приватизирани.

В **Белгия** частната компания Electrabel има доминираща позиция в целия електроенергиен сектор. Тя произвежда 93% от електроенергията в страната. Смесено предприятие между Electrabel и другия по-голям производител на електроенергия SEP извършва преноса в Белгия. Разпределението се извършва от фирми, които са съсобственост на Electrabel и на съответните общини. Тези фирми се явяват монополи на регионално равнище в разпределението, тъй като никой друг не може да доставя електроенергия на крайните потребители в съответния район.

Великобритания първа сред страните-членки на ЕС тръгва по пътя на реформите. Електроенергийният сектор в страната се разделя на три части на географски принцип и всяка от тези части има свои особености.

В Англия и Уелс от 1990 година функционира т.нар. пулова система. 27 компании притежават производствени мощности, но 80% от електроенергията се генерира от National Power, PowerGen и British Energy. National Power и PowerGen, които оперират преди всичко топлоелектрически централи, са приватизирани през 1990 година. Именно тези две компании са водещи при определянето на цените в рамките на пуловата система. В средата на 90-те години се подготвя приватизацията и на British Energy, която управлява ядрените електроцентрали. Останалите компании произвеждат електроенергия предимно от газови мощности на комбиниран цикъл. Всички производители предлагат своята електроенергия в пул, от който потребителите съответно я закупуват. Оператор на преносната мрежа е частната компания National Grid Company. Разпределителната мрежа е собственост и се оперира от 12 регионални компании (т.нар. Public Electricity Companies), всяка от които доставя електроенергия в съответния район.

Енергийният сектор в Шотландия е доминиран от две напълно вертикално интегрирани компании – Scottish Power и Scottish & Southern Energy – които също така доставят електроенергия и в пула на Англия и Уелс.

В Северна Ирландия производството на електроенергия е отделено от останалите дейности още през 1992 година. Компанията Northern Ireland Electricity е изключителен оператор на преносната и разпределителната мрежа.

Структурата на електроенергийния сектор в **Германия** се състои от 8 компании, опериращи в национален мащаб, 80 компании с регионално значение и 900 компании с локално значение. Осемте най-големи компании произвеждат около 80% от електроенергията, регионалните – 10%, а останалата част се генерира от местните компании и от предприятия за собствена консумация. В преноса отново доминират осемте най-големи електроенергийни компании, а в отделни райони той се извършва от регионалните компании. Те разпределят и 40% от консумираната в страната електроенергия. Регионалните компании

доставят 30% от електроенергията, използвана от крайните потребители, а електроенергията, която произвеждат и не доставят на крайни потребители, те продават на големите компании. Местните компании са общинска собственост и се занимават преди всичко с разпределението на електроенергия. Около 2/3 от собствеността във всички електроенергийни компании принадлежи на провинциите и общините, а останалата част е частна собственост.

Държавната ДЕН има монополно положение в гръцкия електроенергиен сектор и извършва изцяло преноса и разпределението в **Гърция**. Компанията произвежда и над 90% от електроенергията в страната. През 1985 година Гърция приема нов енергиен закон, с който цели да насърчи частните инвестиции в националната енергетика. Законът дава възможност на инвеститорите да изграждат електроцентрали за комбинирано производство на електро- и топлоенергия или такива, използващи възобновяеми енергийни източници, след като получат одобрение от ДЕН. Дори и при условията на новия закон, държавната компания единствена извършва преноса на електроенергия, поради което частните производители трябва да продават своята електроенергия единствено на нея. Измененията в гръцкото законодателство в средата на 80-те години не водят до желаните ефекти: десет години по-късно едва 90 MW са новите мощности, изградени от частни инвеститори. Като основна причина за ниското равнище на инвестициите се посочват ниските изкупни цени на електроенергията и липсата на ясни правила за сключване на договорите за изкупуване на електроенергията от ДЕН. Гърция приема нов закон през 1994 година, с който се цели поне частично преодоляване на тези пречки.

Преносът на електроенергия в **Дания** се извършва от две компании: ELSAM оперира преносната мрежа в западната част на страната, а ELKRAFT – тази в източната част. Двете мрежи не са свързани чрез системни връзки. В страната има 105 разпределителни компании, които са собственици на осемте най-големи производствени предприятия. Последните генерират 75% от електроенергията в Дания. Тези предприятия, от своя страна, са собственици на двата оператора на преносните мрежи. Останалите 25% от електроенергията се произвеждат от малки предприятия за комбинирано производство на топло- и електроенергия, както и от малки вятърни централи. Около половината от разпределителните компании са собственост на общините, а останалите – на сдружения на потребителите.

В **Ирландия** преноса и разпределението на електроенергия се извършва изцяло от Electricity Supply Board (ESB). Компанията е собственик на почти всички производствени мощности в страната, а дялът на съществуващите независими производители в общото производство е незначителен.

Развитието на електроенергетиката в **Испания** се вписва в цялостния процес за въвеждане на правилата на конкуренцията в националната икономика. През 1994 година страната приема нов енергиен закон, с който се цели интензифициране на конкуренцията в сектора. Две са доминиращите компании на електроенергийния пазар – държавната Endesa и частната Iberdola – които контролират заедно над 80% от производството, преноса и разпределението на електроенергия.

В **италианската** енергетика доминираща позиция има държавната компания ENEL, която произвежда 80% от електроенергията, осъществява 90% от преноса и 93% от разпределението. Останалата част от производството се осъществява от около 600 малки частни и общински компании (опериращи

главно водно-електрически мощности), които не са присъединени към ENEL при създаването ѝ през 1962 година. 10% от преноса и 7% от разпределението се извършва от общо над 170 общински компании. В някои големи градове разпределителната дейност се дублира от ENEL и общинска компания.

Едва 10% от електроенергията, консумирана в **Люксембург**, се произвеждат в страната. Производствените мощности са почти изцяло собственост на чуждестранни компании като белгийската Electrabel и немската RWE. Преносната система се оперира от две компании – държавната CEGEDEL и SOTEL (която е собственост на Electricité de France). Мрежите на двете компании не са свързани. 8 общински и 3 частни компании са монополисти в разпределението на електроенергията в 11-те района на страната.

Производството, преноса и разпределението в **Португалия** се извършва от държавната Electricidade de Portugal. Реформите в сектора стартират през 1995 година, когато електроенергийният пазар е разделен на централизиран и децентрализиран сегмент. Търговията при централизирания сегмент се осъществява с посредничеството на компанията REN (която е част от Electricidade de Portugal), която купува електроенергията от производителите и я препродава на потребителите. Вторият сегмент дава възможност на производителите и потребителите да договарят доставките директно помежду си и да използват мрежата само като преносна среда.

Над 120 компании произвеждат електроенергия във **Финландия** в средата на 90-те години. 40% от електроенергията се генерира от IVO, 20% - от компанията PVO, 20% от промишлени предприятия за собствено потребление и 20% от малки, предимно общински, компании, които произвеждат и електро-, и топлоенергия. PVO е частна компания, собственост на компании от енергоинтензивните индустрии, за които е предназначена по-голяма част от произвежданата от PVO електроенергия. PVO оперира и 20% от преносната мрежа във Финландия. Оператор на останалите 80% е другият голям производител IVO, който е държавна собственост. Двете компании извършват и разпределителната дейност в страната.

Франция е втората по големина производителка на електроенергия в Европа, а държавната Electricité de France е най-голямата електроенергийна компания на континента. Тя има законово установен монопол върху външната търговия и преноса на електроенергия в страната. Electricité de France произвежда около 90% от общата електроенергия във Франция. Останалото количество се генерира от CNR (регионален производител на електроенергия, използващ водни ресурси), национализираната компания за въглища Charbonnage de France, националната жп компания SNCF, общински и малки частни производители, както и производители за собствено потребление. В разпределението Electricité de France отново има доминираща позиция. Разпределителна дейност извършват и няколко общински фирми, фирми със смесено държавно и частно участие, селскостопански и потребителски сдружения, които за целта получават концесии от Electricité de France.

С приетия през 1989 година нов закон за енергетиката, **Холандия** започва отделянето на разпределението от производството на електроенергия и в средата на 90-те години в страната има 23 независими разпределителни компании. След поредица от сливания и поглъщания се формират четири големи държавни предприятия, които произвеждат общо 68% от електроенергията в страната. Те са собственици на компанията SEP, която е оператор на мрежата за високо напрежение и има законово установен монопол

върху вноса на електроенергия в Холандия. Останалите 32% се генерират от производители за собствено потребление и от частни електроцентрали за комбинирано производство на електро- и топлоенергия.

Преносът в **Швеция** е разделен от останалите дейности и се извършва от независимата държавна компания Svenska Kraftnät, отделена от гиганта Vattenfall през 1992 година. Производството на електроенергия е силно концентрирано в резултат от няколко сливания и поглъщания в продължение на 15 години. Собствеността на 49% от производствените мощности е държавна, 23% общинска, 17% е в ръцете на чуждестранни компании и 1% - на частни шведски инвеститори. Около 400 компании се занимават с разпределението и търговията на дребно с електроенергия (шест от тези компании са и производители).

РЕФОРМАТА В ЕЛЕКТРОЕНЕРГИЙНИТЕ СЕКТОРИ В СТРАНИТЕ ОТ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

Директивата за общите правила за единния пазар на електроенергия определя рамката, в която ще се развиват производството, преносът и разпределението на електроенергия в страните от ЕС. Чрез нея се дефинират правилата, свързани с организацията и функционирането на единния сектор, достъпа до пазара, критериите и процедурите за даване на разрешения за изграждане на нови мощности и оперирането на електроенергийните системи.

Директивата определя основните правила, които страните от ЕС трябва да инкорпорират в своите национални законодателства. Тя не налага един строг модел, но определя минималните изисквания, които, според Комисията на ЕС, създават условия за разгръщане на конкуренцията в електроенергийния сектор. Страните-членки имат сравнително широк избор за конкретните решения - стига тези решения да водят до еквивалентни икономически резултати, до съпоставими степени на отваряне на пазара за национални и чуждестранни производители и потребители.

1. Въвеждане на европейските норми в националните законодателства на страните от ЕС

Необходимо условие за провеждане на либерализирането на пазара във всяка една страна е създаването на адекватна нормативна база, съобразена с изискванията на Директивата.

Директивата е приета на 19 февруари 1996 година и влиза в сила на 19 февруари 1997 година. Страните-членки трябва в период от две години (т.е. до 19 февруари 1999 година) да въведат в своите законодателства общите правила за вътрешния пазар на електроенергия. Директивата предоставя възможност на Белгия и Ирландия да сторят това в рамките на три години (до 19 февруари 2000 година), а на Гърция – в рамките на четири години (до 19 февруари 2001 година) поради специфичните технически характеристики на електроенергийните системи на тези три страни.

Подобно на изработването на Директивата, последващото ѝ транспониране в националните законодателства се оказва труден процес. Липсата на консенсус в отделни държави за необходимостта и степента на реформите води до забавяне на приемането на новите правила за електроенергийния сектор. В други страни процесът на либерализиране на енергетиката вече е набрал скорост и транспонирането на Директивата за тях е равнозначно на малки промени в съществуващото законодателство. Реформите в електроенергийните сектори на Великобритания, Швеция, Финландия и Португалия стартират преди приемането на Директивата на ЕС, а тяхната правна рамка е разработена в първата половина на 90-те години и е силно повлияна от договаряните по това време правила за общия електроенергиен пазар. За да осигурят пълното съответствие на националното си законодателство с предписанията на Директивата, **Великобритания, Португалия и Финландия** приемат поправки към съществуващите си закони през 1997 и 1998, а **Швеция** приема нов закон за енергетиката в края на 1997 година.

Испания, Германия и Австрия транспонират изцяло разпоредбите на Директивата в предвидения от нея срок. **Испания** приема нов енергиен закон и цялостно вторично законодателство за неговото прилагане още от началото на 1998 година.

Германия също приема нов енергиен закон, с който електроенергетиката е извадена от областите, за които не се прилагат разпоредбите на закона за защита на конкуренцията. За да се гарантират реалното прилагане и действие на немското законодателство, асоциациите на предприятията от електроенергетиката, производителите на електроенергия за собствени нужди и големите потребители сключват рамков договор за спазване на новите правила за функциониране на пазара.

От 19 февруари 1999 година в **Австрия** е в сила нов федерален закон за енергетиката. Пълното прилагане на правилата за функциониране на единния пазар се осигурява и от деветте закона в областта на електроенергетиката на отделните провинции.

Холандия и Дания постигат съществен напредък при приемането на изискванията на Директивата още през 1998 година, но окончателното адаптиране на националните им законодателства към европейското в областта на електроенергетиката приключва през втората половина на 1999 година.

Приетата през 1995 година “Трета бяла книга за политиката в електроенергетиката” на **Холандия** предопределя пътя на реформите в сектора. Бялата книга е основата на енергийния закон от 1998 година, който само частично включва разпоредбите на Директивата. В средата на 1999 година холандският Парламент приема допълващ закон, с което приключва транспонирането на европейското в националното законодателство.

Първите стъпки за приемане на правилата на Директивата в **Дания** се изразяват в промени в съществуващото законодателство и изготвяне на нови наредби. В края на 1999 година се приема нов закон за енергетиката, който е резултат от постигнатото съгласие между Правителството и политическите сили за бъдещото регулиране на сектора.

Гърция, Ирландия и Белгия се възползват от предоставените им отстъпки за транспониране на Директивата в националните си законодателства, макар че и трите страни са готови с новите си закони преди крайния срок. **Белгия** и **Гърция** приемат нови закони в съответствие с правилата за вътрешния пазар на електроенергия съответно в началото и в края на 1999 година, **Ирландия** въвежда рамката за развитие на сектора още през 1998 година, а през следващата година изготвя и необходимото вторично законодателство.

Италия, Франция и Люксембург изостават от определения график за въвеждане на Директивата в националните им законодателства. В **Италия** новият енергиен закон се разработва още през 1998 година, но е приет едва през март 1999 година. Вторичното законодателство също е изготвено и прието по-късно от предварително начертания график.

Проект за нов енергиен закон е налице във **Франция** също през 1998 година, но окончателният вариант е приет едва през февруари 2000 година. Поради липсата на действия в страната по отношение на въвеждането на европейските правила, Европейската комисия инициира правна процедура срещу Франция през ноември 1999 година.

Най-чувствително е изоставането в **Люксембург**, където приемането на новия енергиен закон и поправките в другите закони с отношение към либерализацията на сектора се извършва едва през май 2000 година.

2. Правила за изграждане на нови производствени мощности

Тъй като разходите за производство представляват значителна част от цената на електроенергията за крайните потребители, те трябва да се снижат значително, за да достигне цената на европейската електроенергия до тази в страни като Австралия, Нова Зеландия и САЩ. Пътят към намаляване на тези разходи минава през създаване на конкуренция сред производителите на електроенергия, включително и на етапа на изграждане на нови електроцентрали. Този подход е заложен и в Директивата на ЕС, която дава възможност на страните-членки да изберат между разрешителна и тръжна процедура при изграждането на нови електрогенериращи мощности. Независимо коя от двете процедури е избрана, тя трябва да се провежда в условия на прозрачност и липса на дискриминация.

Ключовата разлика между двете процедури се крие в източника на инициативата за изграждането на нови мощности. При тръжната процедура съответната страна от ЕС определя какъв е необходимият ѝ капацитет от нови мощности и провежда търгове за тяхното изграждане. При разрешителния режим тези, които желаят да изградят нови мощности и отговарят на предварително дефинирани условия, получават разрешение. При тази процедура недостатъчното търсене на електроенергия не може да бъде причина за отказ за издаване на разрешение.

При тръжната процедура, страните имат правото да планират изграждането на нови производствени мощности. Операторът на преносната система или друга компетентна институция правят оценка на производствения и преносния капацитет, който може да се включи в системата, на необходимостта от нови междусистемни връзки и на търсенето на електроенергия поне на всеки две години. На тази база се определят новите мощности, вкл. и заместващите, от които страната има нужда, и се обявяват търгове за тяхното изграждане. Конкуренцията при тази процедура се изразява в участието на потенциалните производители на електроенергия в търга. Самите търгове следва да се организират, наблюдават и контролират от институция, която е напълно независима от производството, преноса и разпределението на електроенергия, за да се гарантира обективността и еднаквото третиране на кандидатите при вземането на решенията.

Страните сами определят своите изисквания при разрешителната процедура. Директивата уточнява, че тези критерии могат да се отнасят до сигурността на електроенергийните системи, инсталации и свързаното с тях оборудване; опазването на околната среда; използването на земята и физическото разполагане на новите електроенергийни обекти; използването на земите – публична собственост; енергийната ефективност; естеството на първичните енергоресурси; специфични характеристики за кандидата като неговите технически, икономически и финансови възможности, както и до задължения, отнасящи се до извършването на всеобщо предлагани услуги. Липсата или наличието на необходимост от допълнителен капацитет в страната не е сред критериите, посочени в Директивата. При разрешителната процедура пазарът е движещата сила за добавянето на нов производствен капацитет: производителите имат стимули да изградят нови електроцентрали, ако анализите им показват, че ще получат желаната възвращаемост от своята инвестиция.

Въпреки че Директивата дава възможност за избор, почти всички страни-членки избират разрешителната процедура. Тя се възприема като по-ефективен

подход за въвеждане на конкурентните правила в производството на електроенергия, тъй като се ограничава регулативната роля на държавата. Повечето страни определят изискванията за даване на разрешителни на базата на критериите, упоменати в Директивата, не добавят изисквания, конкретно свързани с енергетиката и предлагат стимули за използване на възобновяеми енергоизточници и за комбинирано производство на електро- и топлоенергия.

Разрешителната процедура с изисквания за опазване на околната среда, използването на земята и сигурността на доставките се прилага в **Финландия, Люксембург, Холандия, Ирландия, Италия.**

Критериите във **Великобритания** също са в пълно съответствие с тези, посочени в указателна форма в Директивата. Местните административни звена издават разрешенията за електроцентрали с мощност от не повече от 50 MW, а за останалите компетентен орган е Министерството на търговията и промишлеността.

В **Австрия** критериите за издаването на разрешения са дефинирани в законите на деветте провинции и се различават помежду си. Като цяло, те насърчават производството на електроенергия от възобновяеми ресурси, както и комбинираното производство на електро- и топлоенергия. Индиректно ограничение за изграждането на нови мощности е изискването към регионалните разпределителни компании 3% от електроенергията, която доставят на потребителите през 2005 година, да бъде произведена от възобновяеми енергоизточници.

Подобен подход е избран и в **Германия**, където критериите за разрешение не са свързани с енергийни изисквания. Електроенергията от възобновяеми енергоизточници се изкупува задължително при фиксирани цени. Целта е до 2010 година 12% от електроенергията за крайни потребители в страната да се произвежда от възобновяеми ресурси. Операторите на преносните мрежи са задължени да изкупуват на фиксирани цени и електроенергията от централи за комбинирано производство на електро- и топлоенергия, но този стимул ще бъде в сила само до края на 2004 година.

По отношение на разрешителния режим, **шведският** закон също не съдържа специални изисквания, пряко свързани с производството на електроенергия. Изключение прави изграждането на атомни електроцентрали, за което е необходимо одобрение от правителството. Но Парламентът на Швеция взема решение за извеждане от експлоатация на съществуващите ядрени мощности, поради което на практика правителството не може да одобрява разрешения за строителството на нови такива. В закона на страната съществуват други изисквания, свързани с опазването на околната среда и използването на природните ресурси, които оказват влияние върху избора на предприемачите за нови мощности.

Разрешенията в **Испания** се издават на базата на общите критерии, формулирани в Директивата. Електроцентралите с мощност до 50 MW или използващи възобновяеми енергоизточници, както и производителите за собствено потребление, генериращи електро- и топлоенергия, получават разрешителни за т. нар. “специален режим”: в случай, че не успеят да продадат изцяло своята електроенергия, системният оператор е задължен да закупи непроданото количество. Испанското законодателство предвижда приоритетно изкупуване на електроенергията, произведена от местни въглища¹.

¹ Досега в страната не е генерирана електроенергия от местни въглища

Очаква се да се приемат и допълнителни облекчения за възобновяемите енергоресурси, тъй като до 2010 година поне 12% от потреблението в страната трябва да се задоволява от електроенергия от такива източници.

Белгия все още не е разработила вторичното законодателство, с което да определи какви са критериите за издаване на разрешителни за изграждане на нови мощности. В случай, че няма достатъчно желаещи за строителство на нови и/или заместващи електроцентрали и се създава опасност от недостиг на електроенергия за задоволяване на търсенето, регулативният орган в страната може да обяви търг.

Подобно комбиниране на разрешителната с тръжната процедура е предвидено и във **Франция**, където се разработва многогодишна инвестиционна програма за производството на електроенергия от различните първични ресурси на географски принцип и по производствена техника. Когато производственият капацитет не съответства на планирания в многогодишната програма, се инициира тръжна процедура. Разрешенията за изграждане на нови производствени мощности се издават, ако са изпълнени критериите, указани в Директивата. Франция насърчава използването на възобновяеми енергоизточници и на енергоефективни технологии като задължава Electricité de France и ненационализираните разпределителни дружества да изкупуват получената от тях електроенергия. Разходите на тези компании се възстановяват от националния фонд за обществени услуги в енергетиката.

Дания прилага тръжна процедура за морски паркове за генериране на електроенергия от вятъра, а изграждането на всички останали видове производствени мощности е подчинено на разрешителен режим. Със Закона за енергетиката в страната се изключва възможността за изграждането на нови атомни електроцентрали.

Изграждането на нови производствени мощности в **Гърция** е подчинено на разрешителна процедура за континенталната част и свързаните с нейната система острови и на тръжна процедура за всички останали острови. Специфичните условия за издаване на разрешителни тепърва ще бъдат определени. С решение на министъра на развитието, от задължението да получат разрешения за изграждане могат да бъдат освободени:

- електроцентрали с мощност до 20 kW;
- електроцентрали с мощност до 2 MW, изградени за целите на обучение или изследователска работа;
- резервни електроцентрали с мощност до 150 kW;
- резервни електроцентрали с мощност до 400 kW, разположени на територията на промишлено предприятие;
- електроцентрали, създадени от Центъра за възобновяеми енергоизточници за целите на сертифицирането или извършването на измервателни процедури за времето, докато траят тези операции.

На всеки две години регулативният орган в гръцката енергетика прави преглед на наличните производствени мощности на несвързаните с основната електроенергийна система острови и, при необходимост, обявява търгове за изграждането на нови такива. Победителят в търга се задължава да продава произведената електроенергия на оператора на разпределителната мрежа (ДЕН).

Производителите за собствено потребление, производителите на електроенергия от възобновяеми източници, както и ДЕН в случаи на изключителна необходимост могат да изградят електроцентрали и без да преминават през тръжна процедура.

В **Португалия** разделението между разрешителния и тържния режим е на базата на сегмента, в който ще функционира новата мощност. За централизирания сегмент се прилага тържна процедура, а за децентрализирания – разрешителна. На всеки две години португалската Дирекция по енергетика изготвя планове за централизирания сегмент на базата на предложенията на оператора на преносната мрежа за необходимата мощност и вид на електроцентралите.

Португалското правителство отправи молба към Европейската комисия за разрешение да избегне тържната процедура и да възложи строителството на нова електроцентрала на Electricidade de Portugal.

Използването на възобновяеми енергоизточници от производителите се насърчава чрез гарантирано изкупуване на тяхната електроенергия по цени, които отчитат предотвратеното замърсяване на околната среда.

3. Изисквания към операторите на преносната и разпределителните мрежи

В съответствие с Директивата, страните на ЕС определят оператори на преносните и разпределителните мрежи, които се задължават да осигуряват надеждно електроснабдяване. Тези оператори отговарят за поддръжката и разширяването на преносната и разпределителните мрежи и на междусистемните връзки и за управлението на електроенергийните потоци по мрежата. Операторите на свързаните електроенергийни системи се задължават чрез Директивата да си предоставят взаимно информация, за да гарантират сигурността и ефективността на енергоснабдяването на своите клиенти.

Операторите на преносните и разпределителните мрежи определят критериите за реда за приемане на електроенергията от свързаните с тях производствени мощности, вкл. чрез междусистемните връзки. Съответната държава може да изиска от системния оператор да изкупува приоритетно електроенергията от централи, използващи възобновяеми ресурси или опериращи на комбиниран режим. Преференциални условия при изкупуването могат да се дадат и за електроенергия, произведена от местни първични енергоресурси, но само в размер до 15% от общото количество първични ресурси, необходими за производството на електроенергия в съответната страна за една календарна година.

До момента на реструктурирането на електроенергийните сектори в отделните страни, преносните мрежи в значителна степен се оперират от вертикално-интегрирани компании. При новите условия, операторите на преносната среда трябва да предоставят равни условия на себе си и на своите конкуренти. Съществува риск те да бъдат “изкушени” да предоставят по-добри условия на непосредствено свързаните с тях доставчици и/или разпределителни звена. За да се избегне подобна дискриминация, Директивата изисква от страните – членки да предприемат мерки спрямо вертикално интегрираните компании, за да осигурят:

- счетоводното разделяне на производството, преноса, разпределението и останалите дейности в електроенергийните компании;
- разделяне мениджмънта на оператора на преносната среда от този на останалите функции;
- създаването на подходящи механизми за предотвратяване на евентуалното изтичане на конфиденциална информация от

оператора на преносната система към други звена от вертикално-интегрираната компания, към която той принадлежи.

Счетоводното разделяне цели увеличаване на прозрачността в работата на отделните електроенергийни предприятия. С неговото въвеждане се очаква да се прекрати практиката на кръстосано субсидиране, както и да се разширят възможностите на регулаторните органи да гарантират, че собствениците и/или операторите на преносната мрежа не налагат необосновано високи такси за своите услуги.

Разделянето на мениджмънта би означавало, че ежедневното управление на преносната система е независимо от търговските интереси на една вертикално интегрирана компания. Това разделяне изисква:

- изпълнителните кадри в преносната компания да не бъдат членове в бордовете на директорите на вертикално интегрираната компания;
- операторът на преносната среда следва самостоятелно да разполага с всички необходими средства, за да поддържа, развива и управлява мрежата, особено ако собствеността върху тази мрежа остава в ръцете на вертикално интегрираната компания.

Клаузите за конфиденциалност, залегнали в Директивата, са друга важна мярка за предотвратяване на дискриминацията срещу конкурентните потребители на преносната система. Операторът на тази система е длъжен да не предоставя на други звена от вертикално интегрираната компания, към която принадлежи, каквато и да е информация, която ще постави тези звена в по-изгодни икономически позиции спрямо останалите потребители на мрежата.

Юридическото разделяне на преносния оператор в самостоятелна компания е алтернатива на счетоводното и мениджърско разделяне. Този подход гарантира най-висока степен на равнопоставеност на потребителите на мрежата, тъй като операторът ѝ е независим от други електроенергийни компании. Повечето страни-членки избират именно юридическото разделяне като форма за обособяване на преноса от останалите дейности.

В Финландия, Португалия и Швеция операторите на преносната мрежа – Fingrid и държавните REN и Svenska Kraftnät – са отделени в самостоятелни юридически компании още преди влизането в сила на Директивата. В **Португалия** дейностите по производството, преноса и разпределението на Electricidade de Portugal са разделени по юридически път още през 1994 година. **Шведският** енергиен закон от 1996 година постановява, че операторите на разпределителната и преносна мрежа не могат да участват в производството или продажбите на дребно на електроенергия. През 1995 година **Финландия** създава компанията Fingrid като самостоятелно юридическо лице, което поема оперирането и поддръжката на преносната мрежа. Акционери в компанията са други електроенергийни компании и институционални инвеститори. Операторите на местните и регионални разпределителни мрежи разделят счетоводството на своите дейности, но само ако съответната дейност има дял от поне 10% в годишния оборот или носи на компанията повече 151 370 щатски долара.

Преобладаващо държавна е собствеността върху юридически обособените оператори на преносните мрежи в Италия, Гърция, Ирландия и Холандия. **Италия** и **Гърция** отделят преноса в самостоятелни компании, в които ENEL и ДЕН съответно са еднолични собственици. **Ирландия** и **Холандия** създават

нови компании – TSO и TenneT – които са независими от досегашните оператори вертикално интегрираните Electricity Supply Board и SEP.

Испания също разделя юридически дейностите по производството, преноса, разпределението и търговията на дребно с електроенергия. През 1997 година е създадена компанията REE, в която акционери са главно други свързани с енергетиката компании.

И законодателството на **Белгия** предвижда юридическо отделяне на управлението на преносната мрежа, но то все още не е извършено.

В Дания, Великобритания и Австрия преносната дейност е разделена на географски принцип и в някои части е обособена в самостоятелни компании, а в други е част от вертикално интегрирана структура.

Преносната дейност в западната част на **Дания** се осъществява от юридически самостоятелната компания ELTRA, а в източната – от ELKRAFT SYSTEM, която все още влиза в структурата на вертикално интегрираната ELKRAFT. Основно правило в датския закон за енергетиката е производството, собствеността върху преносната мрежа, управлението ѝ и разпределителната дейност да се отделят в независими компании. С одобрение на Министъра на околната среда и енергетиката, това правило може да не се прилага ако операторът е и собственик на преносната мрежа или ако една компания е собственик едновременно на преносната и разпределителна мрежа, но не участва в тяхното оперативно управление.

Четири компании, разделени помежду си на географски принцип, извършват с преносна дейност във **Великобритания**. В Англия и Уелс оператор на преносната мрежа е юридически самостоятелната частна компания NGC. През 1990 година се въвежда забрана компаниите, участващи в разпределението, да имат собственост или да участват в управлението на производствени предприятия, от които получават над 15% от електроенергията. За съществуващите вертикално интегрирани компании важат изискванията за счетоводно разделяне.

В Шотландия има две вертикално интегрирани компании, които са длъжни да отделят управлението на преноса и да водят отделно счетоводство за всички свои дейности.

Преносът, разпределението и търговията на дребно с електроенергия в Северна Ирландия се извършват от държавната Northern Ireland Electricity, която е разделила счетоводно трите дейности, както и мениджмънта на преносната мрежа от този на останалите дейности.

Операторът на националната преносна мрежа в **Австрия** – Verbundgesellschaft – създава юридически самостоятелна компания за управление на системата. Преносна дейност се извършва и от няколко регионални компании, които са вертикално интегрирани и следва да спазват изискванията за разделяне.

Франция и Германия са страните, в които преносната дейност не е отделена в самостоятелно юридическо лице. В **Германия** тя се извършва от осемте големи национални компании, както и от няколко регионални. Във **Франция** оператор на преносната мрежа е Electricité de France, която, редом с всички останали компании в електроенергийния сектор трябва да отдели счетоводно една дейност, ако последната надхвърля определен праг в оборота. В случай че дадена компания има монополно положение в друг сектор от икономиката, министърът на икономиката и енергетиката изисква от нея да отдели енергийните си дейности в самостоятелен юридически субект.

Преносната мрежа на **Люксембург** е със сравнително малка дължина, а основната ѝ функция е да свързва мрежите на двата основни доставчика – белгийската Electrabel и германската RWE – с разпределителната система. Затова преносната система се счита за част от разпределителната и за преносната дейност не се прилага изискването за разделяне на мениджмънта, а само това за счетоводно разделяне.

4. Правила за организация на електроенергийните пазари

Начинът за достъп до мрежата се оказва най-спорната тема при разработването на Директивата. Предложения на Европейската комисия за вертикално разделяне на собствеността не са възприети от всички страни, поради което през 1994 година се лансира идеята за режим на достъп на трета страна до мрежата. Първоначално се разглеждат моделите на задължителен, регулиран, договорен и доброволен достъп до мрежата. При режима на **задължителен достъп до мрежата** операторът на преносната мрежа е длъжен винаги да осъществява транспортирането на електроенергията, независимо че някои от производителите и клиентите могат да му бъдат конкуренти на свързани с него компании. **Регулираният достъп до мрежата** задължава преносната и разпределителните компании да транспортират електроенергията по правила, определени от регулативния орган в съответната държава. Привилегированите потребители и производителите договарят помежду си условията на доставките, без обаче да договарят каквито и да е условия за използването на преносната и разпределителната мрежи. При **договорния достъп** производителите или потребителите се договарят помежду си за доставките на електроенергия, но заедно с това се договарят и с оператора на мрежата за осъществяване на преноса. **Доброволният достъп** дава възможност на оператора на преносната мрежа да преценява във всеки отделен случай дали да осъществява или не преноса на електроенергия.

В хода на обсъжданията Франция предлага **модела на единствения купувач** като алтернатива на режима на достъп до мрежата. При този модел една компания централизирано изкупува и продава електроенергията и осигурява единното управление на преносната система. Ролята на единствен купувач може да се изпълнява от оператора на преносната мрежа, както и от друга компания.

След проучване, Европейската комисия решава, че двата модела могат да съществуват едновременно и Директивата дава възможност на страните-членки на ЕС да изберат един от тях.

В случай, че изберат модела на единствения купувач, страните от ЕС трябва да определят юридическото лице, което ще изкупува и продава електроенергията на тяхна територия. Прилагането на този вариант на организация на достъпа до системата е свързано с:

- публикуването на недискриминиращи тарифи за използването на преносната и разпределителните системи;
- гарантиране на свободата на привилегированите клиенти да сключват договори за доставка на електроенергия за собствени нужди с производители, включително с такива извън територията, покрита от съответната преносна система;
- осигуряване на възможност за независимите производители да договарят своя достъп до преносната и разпределителните системи,

за да могат да извършват доставки за привилегировани клиенти извън територията, покрита от тези мрежи.

Единственият купувач може да откаже достъп до системата, в случай, че не разполага с достатъчен капацитет, за да извърши преноса или разпределението.

По отношение на режима на достъп на трета страна до мрежата, Директивата дава възможност за избор между регулирания и договорения модел. При договорен достъп, съответната държава трябва да гарантира възможността на производителите и привилегированите потребители да договарят помежду си доставки на електроенергия, независимо дали се присъединени към преносна или разпределителна система на своя контрагент. За да осигури по-висока степен на прозрачност и да улесни провеждането на преговорите, системният оператор трябва ежегодно да публикува индикативни цени за преноса и разпределението. При регулиран достъп компетентните органи в съответната страна изготвят и публикуват тарифи за използване на преносната среда.

И в условията на достъп до мрежата системните оператори могат да откажат извършването на преноса на електроенергия, ако не разполагат с достатъчен капацитет.

Въпреки че Директивата дава възможност да се прилага модела на единствения купувач, на практика нито една от страните-членки не го използва изцяло за организацията на своя електроенергиен пазар. Дори **Франция**, която внася предложението за този модел, избира регулирания достъп до системата. **Австрия, Финландия, Люксембург, Холандия, Испания, Швеция, Белгия, Дания, Ирландия и Великобритания** са другите страни, които използват регулирания достъп като форма за организация на целия свой електроенергиен пазар. Останалите страни използват комбинирани форми в зависимост от спецификата на отделни части от техните електроенергийни системи.

Гърция прилага модела на регулиран достъп за преносната и разпределителната система в континенталната част и свързаните с нея острови, а за достъпа до системите на останалите острови важи принципът на единствения купувач. Ролята на единствен купувач се изпълнява от ДЕН.

В **Италия** също съжителстват моделите на единствения купувач и регулирания достъп. Единственият купувач (компанията Gestore della Rete di Trasmissione Nazionale) е задължен да осигури доставките на електроенергия за уязвимите клиенти (възрастни хора и инвалиди). В останалите случаи се прилага моделът на регулиран достъп.

Енергийният закон в **Германия** предвижда достъпът до преносната система да се извършва на базата на договорен режим. Министерството на икономиката има право да регулира достъпа до електроенергийната мрежа, ако договорният режим не доведе до очакваните резултати, особено по отношение на ефективната конкуренция². Операторите на разпределителните системи в страната могат да прилагат както договорен режим, така и модела на единствения купувач. За да придобие една компания статут на единствен купувач, тя трябва да бъде одобрена от Министерството на икономиката и да докаже, че използването на този модел ще доведе до същите икономически резултати, които биха се получили при прилагането на регулирания достъп до

² До този момент Министерството на икономиката в Германия не се е възползвало от това си право

мрежата. Компаниите – единствени купувачи се задължават в период до 2005 година да изкупуват електроенергията, договорена между производител и привилегирован купувач, по цена, равна на продажна цена за клиента минус обявената цена за пренос по мрежата. Въпреки че съществува като опция, моделът на единствения купувач рядко е използван като форма на организация на достъпа до разпределителните мрежи.

Регулираният достъп до преносната мрежа в **Португалия** е съчетан с договорен. Последният се прилага в случаите на съществено обновяване на системата. Регулираният достъп е избран като форма на организация на достъпа до разпределителната мрежа за средно напрежение, а достъпът до разпределителната мрежа за ниско напрежение е подчинен на принципа на единствения купувач.

Независимо от избраната форма за организация на пазара, системните оператори имат право да откажат достъп до мрежата поради липса на достатъчно капацитет. Директивата дава възможност за период от девет години след влизането ѝ в сила отказът да бъде реципрочна мярка при наличие на такъв от страна на оператора, към който е свързан привилегированият потребител. Това основание е залегнало в законодателствата на Австрия, Белгия, Германия, Италия, Люксембург, Холандия, Португалия и Испания. Във Франция достъп до мрежата може да се откаже, ако неговото предоставяне би попречило на изпълнението на задълженията на оператора да извършва всеобщо предлагани услуги.

5. Правила за отваряне на пазара на крайните потребители

Функциониращият конкурентен пазар изисква достатъчно голям брой крайни потребители да имат правото сами да избират своя доставчик на електроенергия. От друга страна, въвеждането на конкурентните правила в електроенергетиката налага съществено преструктуриране на сектора, което отнема време. За да балансира необходимостта от свободен избор на доставчика и необходимостта от време за осъществяване на прехода, Директивата предлага постепенно отваряне на пазара за крайните потребители. Всяка страна сама избира скоростта на отваряне на своя пазар и сама определя кои са т.нар. “привилегировани потребители”, но е длъжна да спазва минималните прагове, определени в Директивата, а именно:

- От 19 февруари 1999 година, поне 26% от националните пазари трябва да се отворят за свободен избор на крайните потребители. Изчислено за целия ЕС, това означава, че всички потребители с годишна консумация от поне 40 GWh са привилегировани.
- От 19 февруари 2000 година, либерализацията трябва да обхваща поне 28% от пазара, с което прагът за привилегированите потребители се редуцира до 20 GWh.
- От 19 февруари 2003 година, отварянето на националните пазари трябва да достигне до 33%, което означава, че всички потребители с годишна консумация от поне 9 GWh могат да избират свободно своя доставчик.

Заедно с това, всички крайни потребители с годишно потребление от поне 100 GWh (вкл. производителите за собствено потребление) и всички разпределителни компании трябва да бъдат включени още на първия етап от либерализирането на пазара, дори и ако не попадат в обхвата на посочените по-горе проценти.

Прагът за привилегированите клиенти за всяка страна се публикува ежегодно в Официалния вестник на ЕС. Критериите на страните през 2000 година са посочени в Таблица 2:

Таблица 2: Минимален праг за привилегировани потребители и дял на отваряне на пазара за потребителите

Страна	Минимален праг (GWh)	% от общото потребление
Австрия	20	32%
Белгия	100	35%
Великобритания	-	100%
Германия	-	100%
Гърция	20	30%
Дания	10	90%
Ирландия	4	30%
Испания	1	54%
Италия	20	35%
Люксембург	100	40%
Португалия	30	30%
Финландия	-	100%
Франция	20	30%
Холандия	2	33%
Швеция	-	100%
Средно за ЕС		66%

Източници: *Completing the Internal Energy Market, Commission of the European Communities, 2001*, <http://europe.eu.int/comm/energy/library/438.pdf>
Analysis of the Electrical Sector Liberalization in EU Member States Pursuant to Directive 96/62/EC on the Internal Market in Electricity, EU-Japan Center for Industrial Cooperation, March 2000, www.eujapan.com/europe/marklibr/html

Страните от ЕС либерализират своите пазар в степен, надхвърляща заложените равнища в Директивата. Великобритания, Германия, Финландия и Швеция дори са дали възможност на всички свои потребители да избират доставчиците си. Франция, Ирландия и Гърция са страните, при които либерализацията е обхванала най-малък дял от потреблението на електроенергия.

Тъй като в средата на 90-те години реформите в някои страни вече са в ход, съществува опасност от различия в скоростта и степента на отваряне на пазарите, което може да доведе до нарушаване на принципите на свободната конкуренция на наднационално ниво. За да се предотвратят поне частично различията в резултатите, в Директивата е включена клауза за реципрочност. С нея се дава възможност на държавите от ЕС да отворят своите пазари в по-голяма степен от заложеното в Директивата, без да излагат своите електроенергийни сектори на нелоялна конкуренция от производители от страни с по-бавен ход на либерализацията. По силата на тази клауза, страна с по-голяма степен на отвореност на пазара може да позволи на производителите от страна с по-малка степен на либерализация да договорят директно доставки само с онези клиенти, които са привилегировани във втората страна. Клаузата за реципрочност е възприета законодателно в Австрия, Белгия, Великобритания, Германия, Испания, Италия, Люксембург, Португалия и Холандия.

6. Регулаторни институции

До старта на реформите в страните от ЕС, регулативните функции се изпълняват най-вече от министерствата, в чиито ресор попада енергетиката. Промените от втората половина на 90-те години изискват преосмисляне на въпроса дали това е най-ефективният начин за осъществяване на регулативния контрол в сектора. В новите условия регулативните органи трябва да гарантират разумни нива на тарифите за използване на мрежата, равнопоставеност на енергийните фирми и неограничаване на действието и ефектите на конкуренцията.

Съгласно Директивата, страните от ЕС трябва да създадат ефективни механизми за регулиране и контрол, чрез които да се предотврати възможността някоя компания да се възползва от доминираща си позиция на пазара или да наруши по друг начин правилата на свободната конкуренция. По-голяма част от страните осигуряват такива механизми чрез формирането на нови регулативни органи, които са независими както от електроенергийните компании, така и от ежедневния политически контрол и намеса на управляващите.

Регулативните функции в **Белгия** се изпълняват от два независими органа - регулативна комисия и комитет за контрол. Регулативната комисия (Commission de régulation de l'électricité et du gaz) има консултативна роля при създаването на законодателството, свързано с електроенергийния сектор, и контролира прилагането на приетите нормативни актове. Тя е органът, който разрешава споровете, отнасящи се до достъпа до преносната мрежа.

Комитетът за контрол (Comité de contrôle de l'électricité et du gaz) има регулативни функции по отношение на уязвимите потребители, особено в областта на цените на електроенергията.

За да гарантира независимостта на своя регулаторен орган Energitilsynsudvalg, **Дания** изисква от членовете му да не бъдат обвързани по никакъв начин с енергийния сектор. Energitilsynsudvalg изпълнява регулативния контрол в електроенергийния сектор и е компетентният орган за решаване на всички спорове. Неговите решения могат да се обжалват пред друг независим и свързан изцяло с енергетиката орган – Energiklagenævnet.

Със Закона за енергетиката в **Ирландия** се създава независима регулаторна комисия Commission for Electricity Regulation. Нейните основни пълномощия включват:

- издаване на лицензи и последващо наблюдение на тяхното спазване;
- издаване на разрешителни за изграждане на нови производствени мощности;
- одобряване на таксите за достъп до преносната и разпределителната мрежа;
- разрешаване на спорове, свързани с достъпа.

В **Италия** функционира независимият орган Autorità per l'Energia Elettrica e il Gas, която определя всички тарифи за електроенергията в страната. Към нейните задължения се отнасят и създаване на условия за ефективност и развитие на конкуренцията в сектора, защита на интересите на потребителите и предоставяне на консултации на правителството и парламента по електроенергийни въпроси.

В **Люксембург** регулаторният орган в областта на телекомуникациите - Institut luxembourgeois des télécommunications – изпълнява сходни функции и в електроенергетиката. Той дава становище по изпълнението на всеобщо

предлаганите услуги, урежда споровете по договорите, преговорите и отказите за достъп до мрежата и предлага промени в съществуващото законодателство.

Entidade Reguladora do Sector Electrico (ERSE) е независимият регулативен орган в **Португалия**. Той определя всички тарифи в португалската електроенергетика, регулира търговските отношения между централизирания и децентрализирания сегмент от пазара, дефинира правилата за достъп до децентрализирания сегмент и следи за качеството на предоставяните услуги.

Регулативните функции във **Финландия** се изпълняват от независима Централата за пазара на електрическа енергия (Sähkömarkkinakeskus). Централата контролира прилагането на енергийния закон, издава лицензи за оперирането на мрежата и за изграждането на националните електропроводи от високо напрежение. Sähkömarkkinakeskus играе ролята на първа инстанция при решаването на спорове. Въпросите, свързани с конкуренцията, могат да бъдат отнасяни както към тази централа, така и към Службата за свободна конкуренция. Министерството на търговията и промишлеността издава лицензи за изграждането на трансгранични електропроводи от високо напрежение.

Регулативните функции в **Испания** са поделени между Министерството на промишлеността и енергетиката, националната регулаторна комисия Comisión Nacional de la Energía (CNE) и регионалните административни структури по енергетиката. Водеща роля има CNE, която изготвя предложения за структурата на таксите (които се одобряват от Министерството на промишлеността и енергетиката), разрешава споровете, свързани с достъпа до мрежата, изпълнява контролни и консултативни функции. Регионалните административни структури по енергетиката издават разрешителни за изграждането на нови производствени мощности, използващи възобновяеми енергоизточници.

Новосъздадената с енергийния закон от 2000 година Commission de régulation de l'électricité определя тарифите за достъп до мрежата и осигурява условия за равен достъп на потребителите до мрежата във **Франция**. Министерството на икономиката разработва и провежда енергийната политика и следи за изпълнението на всеобщо предлаганите услуги.

Регулативният орган в **Швеция** Nätmyndigheten vid Statens Energimyndighet е част от националната енергийна администрация. Той се занимава с всички регулативни въпроси, с изключение на тези, отнасящи се до прилагането на правилата на конкуренцията, които са в компетенциите на Съвета по конкуренция (Konkurrensverket).

Регулирането на цените и определянето на тарифите за достъп до преносната и разпределителна мрежа във **Великобритания** се осъществява от независимите OFREM (Англия, Шотландия и Уелс) и OFREG (Северна Ирландия). Комисията за защита на конкуренцията има компетенции в тази област и в електроенергетиката. Министерството на търговията и промишлеността провежда политиката в сектора.

Гръцкият закон предвижда създаването на независим регулативен орган, който да дава становища при издаването на лицензи в електроенергетиката, да наблюдава пазара, да прави предложения за мерки, с които да се гарантира прилагането на правилата на конкуренцията и защитата на потребителите, и да налага санкции за неспазването на закона.

Регулативният орган в **Холандия** DTE е част от националния орган за защита на конкуренцията (Nma) и работи под контрола на министъра на икономиката. DTE определя структурата на таксите за свързване с мрежата,

преноса на електроенергия и предоставянето на услуги, свързани с доставянето на електроенергия. В компетенциите на този орган влизат и мониторинг на електроенергия сектор и сезирането на министъра на икономиката, в случай, че някой от операторите на мрежата не работи ефикасно или не е способен да извършва преноса на електроенергия по мрежата, която оперира. Пълномощията на ДТЕ се простират само върху електроенергийните доставки за групата на привилегированите потребители. Правилата за останалите случаи се определят от министъра на икономиката след консултации с ДТЕ. Споровете, свързани с действащите договори, отказ за изкупуване на електроенергия, както и до всички въпроси, свързани с достъпа на трета страна до мрежата, се разрешават от Nma.

Няколко са регулаторните институции в **Австрия**. Водещо място сред тях има Министерството на икономиката, което разрешава споровете във връзка с достъпа до мрежата и определя всички такси. Консултативен съвет към Министерството на икономиката (Elektrizitätsbeirat) предлага принципите за изчисляване и структурата на таксите. Регулативни органи във всяка една от провинциите издават разрешителни за изграждането на нови производствени мощности. Въпросите, свързани с нарушаването на правилата на конкуренцията, се решават от компетентния съд Kartellgericht.

В **Германия** регулативните функции се изпълняват от Министерството на икономиката и технологиите. Институциите за защита на конкуренцията – Landeskartellbehörden в отделните провинции и Bundeskartellamt на федерално ниво – разрешават споровете, свързани с достъпа до мрежата и нарушаването на правилата на свободната конкуренция. Издаването на разрешителни за изграждане на нови производствени мощности е в компетенциите на административните органи на отделните провинции.

7. Преходни режими

Въвеждането на конкурентните правила в електроенергетиката се очаква да доведе до чувствително понижаване на цените на електроенергията за крайните потребители, а това може да предизвика сериозни финансови проблеми за производителите и доставчиците. Досегашните електроенергийни компании трябва да осигурят достъп до своите електропроводи или да се конкурират с нови пазарни субекти, които не са обременени с невъзвращаеми при конкурентни условия инвестиции, т.е. не трябва да се справят с т.нар. “заседнали разходи”.

Реформите в електроенергийния пазар и особено поставянето му на конкурентна основа безспорно увеличават ефикасността на микро ниво, но могат да доведат до такива проблеми на макро равнище като намаляване на заетостта в сектора и увеличаване на социалното напрежение. Във Великобритания, например, където реформите стартират най-рано, компанията National Power и PowerGen съкращават съответно 65% и 53% от своя персонал в началото на 90-те години.

За да могат страните от ЕС да преодолеят подобни проблеми, Директивата им дава възможност да използват преходни режими. Всяка държава има право да реши дали и за колко време да използва правото си на преходен режим и по какъв начин да преодолее негативните ефекти от либерализирането на пазара. Преходен режим може да се прилага във връзка с изискванията за оператора на преносната мрежа, управленското и счетоводно отделяне на дейностите и

организацията на достъпа до електроенергийната система. Комисията на ЕС одобрява молбите за преходен режим и контролира изпълнението на мерките.

Директивата изисква от страните от ЕС да направят своите предложения за преходен режим в срок до 19 февруари 2000 година. В рамките на този срок Комисията на ЕС получава молби от всички страни, с изключение на Финландия и Швеция.

Правителството на **Люксембург** иска разрешение за два преходни режима: първо, за CEGEDEL, тъй като либерализацията вероятно ще доведе до отлив на клиенти и така ще предизвика финансови трудности за компанията с оглед на сключения договор за доставка на електроенергия с германската RWE, и второ, да не се прилагат изискванията за счетоводно разделяне на дейностите на CEGEDEL, тъй като това ще предизвика негативен ефект върху пазарната позиция на компанията (конкурентните на компанията ще могат да идентифицират средните разходи за доставка на електроенергия). Комисията отхвърля първото искане на Люксембург, тъй като счита, че загубата на пазарен дял не е достатъчна причина за налагането на преходен режим. Второто искане е одобрено и преходният режим е в сила до края на 2001 година. Независимо от това, Комисията изисква от CEGEDEL да специфицира разходите си поне за преносната дейност в счетоводните си документи.

Германия получава право на преходен режим за достъпа до мрежата на територията на източните провинции. Целта е да се осигури възвращаемост за обещаните от VEAG инвестиции за ново строителство и модернизация на съществуващите електроцентрали на лигнитни въглища непосредствено след обединението на Германия. По този начин се гарантира висока степен на използваемост в енергетиката на добиваните в новите провинции лигнитни въглища.

Комисията одобрява искането на Германия с условието, че преходният режим се прилага само за VEAG и дори в този случай няма да се отказва достъп на потребителите с годишна консумация на електроенергия от повече от 100 GWh годишно. Преходният режим е в сила до края на 2003 година.

Белгия и Португалия подават молби за преходен режим, но към септември 2000 година Комисията на ЕС все още не е взела окончателно решение. **Белгия** поиска преходен режим за разходите, свързани с ядрените електроцентрали и договорите за доставки на газ от Statoil. Комисията изисква допълнително информация от страната, преди да вземе окончателното си решение.

Ирландия поиска преходен режим за разделянето на функциите по производството и преноса на ESB. Комисията на ЕС поиска от страната да преформулира мерките в своята молба, за да ѝ предостави такъв режим.

Гърция трябва да уведоми Комисията на ЕС за желанието си за преходен режим до 19 октомври 2000 година. През 1998 година страната изпраща предварително искане за такъв режим, а до септември 2000 година все още не е изпратила официална молба. Гръцкият закон предвижда държавата да подпомогне компанията ДЕН във връзка с нейните задължения за социалното осигуряване на персонала ѝ.

Великобритания, Австрия, Франция, Испания, Холандия, Италия и Дания също кандидатстват за преходни режими, но заключението на Комисията на ЕС по техните молби е, че те не попадат под действието на Директивата, а на правилата на ЕС за нарушаване на неутралната позиция на държавата чрез предоставянето на отделни компании на специални привилегии като субсидии, данъчни облекчения, достъп до по-евтин заеман капитал и т.н.

Молбата на **Дания** е свързана с предоставяне на възможност на електроенергийните компании да налагат по-високи цени за потреблението на електроенергия, за да се даде възможност за осъществяване на вече сключените договори от типа “взemi или плати” (take-or-pay), които са със срок до 2020 година, за затварянето на стари електроцентрали и за изплащане на пенсиите на бившите държавни служители в тези компании. Подобно решение за компенсиране на разходите на производствените компании с договори за топлоснабдяване, на компанията за газификация на въглища в Бугенум и на компаниите, сключили вече международни договори за покупка на електроенергия, предлага и **Холандия**.

Италия иска разрешение да възстановява на отделни електропроизводствени компании разходи в размер до 15 млрд. лири за специфични разходи, които са предизвикани от либерализирането на пазара.

Великобритания подава молба за преходен режим за Северна Ирландия във връзка с договорите за изкупуване на електроенергия между Northern Ireland Electricity (оператор на преносната и разпределителна мрежа) и три производствени компании, сключени през 1992 година. Northern Ireland Electricity е длъжна да заплаща значителни суми за разполагаемост и за други фиксирани разходи на производителите, а в резултат на свободния избор на доставчик, може да се окаже, че компанията няма достатъчно клиенти, за да покрие тези разходи на разумна цена. Предложението на Великобритания е тези разходи частично да се покриват чрез налог, който да се плаща от всички потребители на електроенергия в Северна Ирландия в зависимост от тяхната консумация.

Испания кандидатства за подобен режим, но за компенсиране на разходите на производствените компании в резултат на очакваното понижаване на цените на електроенергията. Страната предлага, ако цената на електроенергията на едро падне под определено ниво, да се задейства механизъм, чрез който крайните клиенти заплащат допълнителна сума за киловат-час на своите доставчици. Средната цена на електроенергията на едро се изчислява всяка година. Испания предлага този механизъм да действа за период до 10 години.

Австрия иска преходен режим за четири производствени компании – три водно-електрически централи и една централа, използваща лигнитни въглища. Вероятно тези компании ще се окажат неефективни в новите условия, поради което Австрия предлага техните “заседнали разходи” да се покриват за период от 10 години от привилегированите потребители, които да заплащат налог върху всеки консумиран киловат-час електроенергия.

ПЪРВИ РЕЗУЛТАТИ ОТ РЕФОРМАТА В ЕЛЕКТРОЕНЕРГИЙНИТЕ СЕКТОРИ НА СТРАНИТЕ ОТ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

Всички страни от ЕС транспонират Директивата за общите правила за вътрешния пазар на електроенергия и прилагат нейните разпоредби. Минималните изисквания за отваряне на пазара са надхвърлени в повечето държави. Потребителите, които създават 2/3 от потреблението на електроенергия в ЕС, вече могат свободно да избират своя доставчик. Благодарение на факта, че повечето страни предоставят на по-широк кръг потребители правото на свободно договаряне, а в четири държави – Великобритания, Германия, Финландия и Швеция - дори има пълна либерализация, предвиденият от Директивата процент на отваряне на пазара към този момент е далече надминат. Там, където Директивата дава възможност за избор, страните от ЕС избират предимно подхода, който се очаква да има най-добър ефект по отношение на функционирането на пазара.

Реформите в електроенергетиката вече дават първите резултати, които могат да се наблюдават в промените в цените за крайните потребители, в интензифицирането на търговията с електроенергия между страните от ЕС, в упражняването на правото на свободен избор на доставчик. Оптимизмът за успеха на промените се подкрепя от поддържаното качество на услугите и търсенето на социално поносима цена на прехода към напълно либерализиран пазар.

1. Промени в цените за крайните потребители

Една от целите, които се очаква да се постигне в резултат от провеждането на реформите в отделните страни и създаването на единен пазар на електроенергия, е понижаване на цените за крайните потребители. Това трябва да е един от конкретните резултати от въвеждането на правилата на конкуренция на пазара и предоставянето на възможност на потребителите сами да избират своя доставчик.

Промени в цените през първите години от реформите потвърждават, че е избран правилния път. Цените на електроенергията в ЕС намаляват значително и за промишлените потребители, и за домакинствата. Либерализацията на пазарите не е единствената причина за нисходящото движение на цените: своето влияние оказват и промените в разходите за първични енергийни ресурси, в използваната комбинация от такива ресурси за производството на електроенергия, както и въвеждането на обновяването на производствените технологии.

Цените за промишлените клиенти в ЕС се понижават средно с 23% след 1995 година. Либерализацията води и до намаляване на разликите между ценовите равнища в отделните държави. Испания и Португалия, в които цените на електроенергията за промишлени потребители са сред най-високите в ЕС през 1995 година и в които реформите започват редом с приемането на Директивата, регистрират едни от най-големите спадове през периода 1995-2000. Като цяло страните, които първи либерализират своите пазари, отчитат най-ниски цени за крайните промишлени потребители през 2000 година. В Германия, която напълно отваря своя пазар, се отбелязва най-високото относително намаление на цените през периода 1998-2000 година.

Таблица 3: Изменения в цените на електроенергията за промишлени потребители в страните от ЕС
(% спрямо началната година в съответния период)

Държава	1990-1995	1995-1998	1998-2000
Австрия	-	-7.1	-3.4
Белгия	-11.0	-4.7	-1.5
Великобритания	-15.5	-21.3	-2.6
Дания	-19.9	12.2	-8.2
Германия	-14.2	-11.0	-21.1
Гърция	-29.6	-9.7	-2.5
Ирландия	-9.5	-4.6	-7.8
Испания	-15.6	-19.9	-2.4
Италия	-11.3	-0.1	3.2
Люксембург	-19.8	-8.4	-8.0
Португалия	-15.3	-16.5	-15.6
Франция	-5.0	-10.7	-10.9
Финландия	-	-13.4	-9.0
Холандия	-11.9	-6.5	14.5
Швеция	-	-6.8	-7.0

Източник: *Completing the Internal Energy Market, Commission of the European Communities, 2001*, <http://europe.eu.int/comm/energy/library/438.pdf>

Почти във всички страни домакинствата плащат по-ниски единични цени за използваната електроенергия. Средно за ЕС за периода 1995-2000 цените намаляват с 11%. И при тази група потребители се наблюдава тенденция към приближаване на цените в отделните държави. Най-голямо е намалението в онези страни, в които домакинствата могат да избират свободно своя доставчик.

Таблица 4: Изменения в цените на електроенергията за домакинствата в страните от ЕС
(% спрямо началната година в съответния период)

Държава	1990-1995	1995-1998	1998-2000
Австрия	-	-3.7	-7.7
Белгия	-7.5	-3.3	-4.3
Великобритания	3.3	-15.6	-11.8
Дания	-24.1	4.5	-2.6
Германия	3.2	-3.2	-10.1
Гърция	-16.8	-8.4	-11.1
Ирландия	-15.0	-16.3	10.3
Испания	3.4	-16.4	-11.9
Италия	22.1	-1.2	-9.9
Люксембург	-10.9	-0.4	-5.5
Португалия	2.4	-5.0	-11.8
Франция	-5.0	-7.6	-8.0
Финландия	-	-1.0	-15.5
Холандия	-11.2	2.0	-1.3
Швеция	-	9.1	-15.6

Източник: *Completing the Internal Energy Market, Commission of the European Communities, 2001*, <http://europe.eu.int/comm/energy/library/438.pdf>

2. Търговия с електроенергия между страните от ЕС

Създаването на единен, интегриран пазар на електроенергия предполага увеличаване на дела на износа спрямо производството. Проучвания на Комисията на ЕС показват, че през 2000 година 8% от произведената електроенергия са обект на търговия между европейските страни. Тази цифра е окуражаваща, ако се има предвид, че през 1996 година този дял е 6.5%. Според заключенията на Комисията, увеличението се дължи в голяма степен на прилагането на Директивата и последвалото понижаване на цените на електроенергията. Конкурентният натиск от национални и чуждестранни енергийни компании принуждава производителите да намаляват цените, за да задържат своите клиенти и да разширят своите пазари, включително и да стъпят на чуждестранните пазари.

От друга страна, делът на търговията в електроенергетиката в рамките на ЕС изостава чувствително от този в сфери като телекомуникациите, финансовите услуги и индустриалните стоки, където вече се отчита положителният ефект от единния вътрешен пазар върху отделните страни.

Либерализирането на националните електроенергийни пазара и разширяването на търговията с електроенергия между страните създава нови добри перспективи пред електроенергийните борси в Европа. През последните години се появяват нови борси, чиято цел е да обслужват реалната търговия с електроенергия и да предоставят възможности на доставчиците и потребителите да се предпазват от рисковете и да планират по-добре своите доставки. От края на 1998 година стартира търговията с електроенергия на испанската борса OMEL (www.omel.es). През май 1999 започва да функционира Амстердамската енергийна борса (www.apx.nl), която е първата европейска борса, предлагаща възможности за търговия с електроенергия между отделните държави още от първия ден на своето съществуване. В Германия, която е сред лидерите в либерализирането на пазара, от август 2000 година функционира Европейската енергийна борса (www.eex.de), която е създадена с идеята да се превърне в основен борсов пазар за Централна Европа. Няколко месеца по-рано – през май 2000 година – с подкрепата на Nord Pool в страната е създадена Лайпцигската енергийна борса (www.lpx.de), чиято цел е да се превърне в интегрална част от общоевропейската електроенергийна индустрия.

Международният елемент при тези борси засега се изразява във възможността компании от различни страни да предлагат своята електроенергия и при сключване на сделки да внасят договорените количества в Германия или Холандия. Изключение е испанската борса, на която, редом с предлагането на електроенергия от чуждестранни компании, се извършва и продажба на такава с цел износ. Все още търгуваните обеми на електроенергия са сравнително малки, но с всеки изминат месец борсите отчитат по-високи равнища на борсовата търговия. Амстердамската борса вече осигурява 8% от електроенергията за крайно потребление в Холандия. Непрекъснато се увеличава и броят на компаниите, които участват в борсовата търговия: към май 2001 година в търговията на Европейската енергийна борса участват 35 компании от 7 европейски страни, на Лайпцигската енергийна борса – 63 компании от 8 страни, на Амстердамската енергийна борса – 33 компании от 11 страни, а на испанската борса - 45 компании от 6 страни.

Новосъздадените борси използват механизмите за търговия на скандинавската борса Nord Pool. Търговията с електроенергия с помощта на компютри, сделките за доставка на електроенергия за следващия ден,

фючърските и форуърдните сделки, наложени от Nord Pool, присъстват и на останалите европейски борси. Специалисти от консултантското звено на Nord Pool подпомагат и създаването на концептуалната рамка за функционирането на Лайпцигската борса и въвеждането на договори за бъдещата доставка (фючърси и форуърдни договори) на Амстердамската борса.

Самата борса Nord Pool също търпи развитие през последните години в резултат на процесите на либерализация на електроенергийните пазари в ЕС. Вече четири са държавите, които търгуват в рамките на Nord Pool: от октомври 2000 година Дания се присъединява към Швеция, Норвегия и Финландия. Търговията с електроенергия на борсата набира скорост и общият ѝ обем възлиза на 452.1 TWh през 2000 година сравнено със 145.4 TWh през 1998 година и 89.1 TWh през 1996 година. Увеличава се и дялът на електроенергията, търгувана на борсата, в крайното потребление – докато през 1996 година този дял е 29.74%, през 1998 той достига 46.61%. С цел да се улесни търговията между страните, се въвеждат и нови видове договори. От 1 март 1999 година пазарът за незабавна доставка на електроенергия вече има два сегмента – Elspot и Elbas. На Elspot се търгуват познатите контракти за физическа доставка на електроенергия за следващия ден, докато на Elbas се търгуват договори за физическа доставка в рамките на един астрономически час. За момента Elbas обслужва търговията на електроенергия между Швеция и Финландия, но се обсъждат възможностите за неговото разширяване и към други страни. На пазарът за бъдеща доставка вече се търгуват и опции върху договори за доставка на електроенергия, които позволяват да се управлява в по-голяма степен риска и да се прогнозира по-прецизно бъдещите приходи и разходи. От 1997 година борсата предлага и клирингови операции на страните по договорите за доставка на електроенергия, с което намалява техния финансов риск.

Засега борсата Nord Pool обслужва търговията с електроенергия между скандинавските страни, но очакванията са, че през следващите години тя ще обхване и търговията с електроенергия в Германия и Великобритания, където съществуват подобни стандарти на организация на електроенергийния пазар.

3. Свободен избор на потребителите

Важен индикатор за степента на функциониране на единния пазар е броят на привилегированите потребители, които се възползват от правото си на свободен избор и сменят своя доставчик на електроенергия. За да оцени този показател, Комисията провежда постоянни наблюдения в отделните страни, а набраната към края на 2000 година информация показва, че най-висок е процентът в страните, където реформите стартират най-рано. Повечето промишлени потребители във Великобритания и Швеция и около 20% от всички потребители във Финландия сменят своя доставчик поне веднъж след 1996 година. В останалите страни тенденцията към избор на нов електроенергиен доставчик също набира скорост – в Германия, Испания, Португалия и Франция около 5% от привилегированите потребители се възползват от тази възможност.

Комисията все още разполага с оскъдни данни за националната принадлежност на избраните нови доставчици. Като цяло, повечето потребители предпочитат отново доставчик от своята страна. Изключение се наблюдава в държавите, в които в производството доминира една-единствена компания.

4. Качество на всеобщо предлаганите услуги

Основна цел на енергийната политика на ЕС, както и на отделни страни-членки е осигуряването на надеждно и висококачествено енергийно снабдяване. Всяка държава подчинява своите реформи именно на тази цел и дори предприема специални мерки, за да гарантира нейното постигане.

Комисията провежда анкета сред страните от ЕС, за да оцени влиянието на либерализацията и създаването на единен пазар на електроенергия върху извършването на всеобщо предлаганите услуги. Първите резултати показват, че реформите не пречат на усилията на отделните страни да гарантират сигурността и качеството на енергийните доставки. В условията на либерализиран пазар, надеждното и висококачествено енергийно снабдяване се постига чрез въвеждането на различни изисквания към производителите и операторите на преносната и разпределителните мрежи. Националните регулативни органи следят за спазването на тези изисквания и налагат санкции за констатираните нарушения. Според Комисията, създаден е ефективен механизъм, който, съчетан с усъвършенстване на изискванията към енергийните компании, дава възможност за повишаване на качеството на всеобщо предлаганата услуга в условията на либерализирани пазари.

5. Ефект на реформите върху опазването на околната среда

Създаването на конкурентен пазар има положителни ефекти върху околната среда, благодарение на подобренията в електроцентралите, повишената оперативна ефективност и постепенното увеличаване на дела на използваните възобновяеми енергоизточници. Увеличава се употребата на природен газ, докато делът на изкопаемите горива, които са основните източници на вредни газове в енергетиката, намалява. Във Великобритания, където либерализацията в електроенергетиката стартира най-рано, в периода 1990-1998 година емисиите на въглероден двуокис намаляват с 27% срещу 3% намаление за същия период в ЕС като цяло.

6. Ефекти на реформите върху заетостта

Комисията на ЕС прогнозира, че в резултат на мащабните реформи в европейската електроенергетика и създаването на единен пазар в дългосрочен план ще се стимулира икономическият растеж и ще се увеличи заетостта. В краткосрочен план, обаче, се очакват съкращения на работни места, тъй като компаниите (особено бившите монополи) трябва да се реструктурират и да се адаптират към конкурентната среда.

Тези очаквания се потвърждават от изследване³ на Комисията за развитието на броя на заетите в електроенергийните сектори на страните от ЕС. Намаляването на броя на заетите започва преди старта на реформите през 1997 година, което се обяснява с влиянието на техническия прогрес, а либерализацията на пазара ускорява темпа на тази тенденция. За периода 1990-1998 година повече от 130,000 са закритите работни места в електроенергетиката, а според очакванията на синдикатите през следващите години още около 25% от работещите в сектора ще бъдат съкратени.

Изследването на Комисията показва, че намаляването на работните места засега има поносима социална цена поради факта, че по-голяма част от

³ Резюме от изследването се съдържа в доклада на Комисията *Completing the Internal Energy Market*, <http://europe.eu.int/comm/energy/library/438.pdf>

работещите са на възраст над 45 години и са склонни да приемат предлаганите им възможности за по-ранно пенсиониране. Жените са полът, който е по-малко засегнат от съкращаването на заетите в сектора, тъй като те заемат под 20% от работните места.

Промените в заетостта се проявяват и по отношение на уменията на работещите в електроенергетиката. Типично за компаниите от сектора е да наемат хора с техническа квалификация и умения. Звената, свързани с маркетинга, развитието на бизнеса, управлението на проекти и обслужването на клиенти обичайно често не присъстват в организационната структура на електроенергийните компании и затова, по правило, хора с компетенции в тези области не се търсят в електроенергетиката. Тези правила, наложени се през годините, постепенно се променят в края на XX век. Тяхната модификация до голяма степен е предизвикана от либерализацията на пазарите и създаването на по-силна конкуренция между отделните компании. В новите условия електроенергийните компании трябва да докажат своята гъвкавост при предоставянето на ориентирани към клиента услуги, което изисква технически умения да бъдат съчетавани с компетенции в управлението на проекти и в маркетинга. Изследването на Комисията показва, че броят на служителите с традиционни технически умения, както и на средния мениджърски персонал постепенно намалява. Същевременно се откриват нови работни места, преди всичко за специалисти в областта на маркетинга, обслужването на клиентите и информационните технологии. Тенденцията към промяна на профила на служителите в електроенергийните компании е особено ясно изразена в бившите монополи, които трябва да наложат нов стил на работа и мислене, за да бъдат конкурентноспособни при новите условия.

СЛЕДВАЩИ СЪПКИ ПО ПЪТЯ КЪМ ЕДИННИЯ ПАЗАР НА ЕЛЕКТРОЕНЕРГИЯ В ЕВРОПЕСИКИЯ СЪЮЗ

Въпреки че реформите в електроенергийните сектори на страните от ЕС изпреварват начертания в Директивата график и въпреки че първите резултати се оценяват положително от Комисията на ЕС, все още в Европа не съществува единен вътрешен пазар на електроенергия. Бързият преход от 15 либерализирани, но фрагментирани пазара към един интегриран пазар изисква прилагането на мерки, които не са залегнали в Директивата. Европейският съвет в Лисабон през март 2000 година призовава към своевременното извършване на този преход и изисква от Комисията да дефинира бъдещите цели и да приеме подробен график за тяхното постигане.

Една година по-късно Комисията предлага промени в Директивата, с които се цели пълното либерализиране на националните пазари до 2005 година, осигуряването на възможно най-добрите гаранции за жителите на ЕС във връзка със сигурността и качеството на електроснабдяването и преминаването от 15 национални към един обединен пазар.

Съгласно предложенията на Комисията, през 2003 година всички промишлени и търговски предприятия ще попадат в категорията на привилегированите потребители, а през 2005 година към тях ще се присъединят и домакинствата. Това означава, че след четири години всички потребители ще имат възможност свободно да избират своя доставчик на електроенергия.

Свободната конкуренция предполага потребителите и производителите да имат равен достъп до преносната и разпределителните мрежи. За да гарантира липсата на каквато и да е дискриминация от страна на операторите на тези мрежи, Комисията на ЕС предлага:

- Управлението на тези мрежи да се обособи в юридически самостоятелни компании (т.е. юридическото разделяне става задължение, а не пожелание).
- Националните регулативни органи да определят и публикуват таксите за достъп до мрежата преди тези такси да влязат в сила.
- Регулативните органи да бъдат независими от административните структури.

В своя доклад до Европейския Съвет и Европейския Парламент, Комисията заявява, че сигурността на електроенергийните доставки може да бъде застрашена от едно неподходящо либерализиране на пазара. Доказателство за съществуващата заплаха е ситуацията в Калифорния, където изолираността на местния пазар и задължителното прилагане на пуловата система на търговия довеждат до ескалиращи цени и нередовно електроснабдяване.

С цел да осигури на жителите на ЕС по-висока степен на защита и по-голяма надеждност на електроенергийните доставки, Комисията предлага специфични мерки, с които отделните страни се задължават:

- да следят баланса между търсенето и предлагането и в случайна необходимост да обявяват търгове за изграждане на нови мощности, дори и да са избрали разрешителна процедура;
- да осигурят регулярно електроснабдяване при поносими цени за уязвимите потребители;
- да защитят правата на всички потребители чрез договори за доставка на електроенергия, подчинени на стриктни правила, чрез прозрачност на цените и чрез прилагането на прости, евтини и

прозрачни процедури за разрешаване на потребителските оплаквания.

За да се преодолее съществуващата фрагментация на европейския енергиен пазар, Комисията предлага:

- Да се приемат правила за управлението на енергийните потоци и за таксите в трансграничната търговия с електроенергия.
- Да се разработи план за развитие на европейската електроенергийна инфраструктура, с който да се идентифицират и преодолее съществуващите физически пречки за създаването на интегриран пазар.
- Да се сключат реципрочни споразумения за отваряне на пазарите със съседните на ЕС страни, с което да се насърчи прилагането на енергийните правила в тези страни и да се осигури достъп до техните пазари на компаниите от ЕС.

Въпреки че Комисията, Европейският Парламент и Европейският Съвет са единни, че либерализирането на националните пазари трябва да се ускори, направените в Стокхолм предложения за следващите мерки предизвикват съпротивата на двете страни с най-големи пазари – Германия и Франция.

Германия се противопоставя на предложението за създаване на независими регулативни органи, които да следят спазването на конкурентните правила и да определят различните такси, с аргумента, че за сегашната структура на сектора в страната съществуващото разпределение на регулативните функции е по-ефективно. Франция не приема предложената дата за пълно либерализиране на пазара. Въпреки несъгласието на тези две държави, мнозинството от министър-председателите на страните от ЕС подкрепят предложенията на Комисията на своята среща в Брюксел в средата на май 2001 година.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

През последните години страните от ЕС правят решителни крачки към либерализирането на електроенергийните си пазари. Безспорен е постигнатият напредък в хармонизирането на законодателните уредби и в прилагането на конкурентните правила за производството и доставките на електроенергия. Количествените измерения на либерализацията далече надхвърлят предварителните разчети – вече потребителите на 66% от електроенергията в ЕС имат възможността да избират своя доставчик, докато заложеният в Директивата дял е едва 28%. Мнозинството от страните избират регулиран достъп на трета страна до мрежата като форма за организация на пазара и юридическо разделяне на оператора на преносната мрежа. Тези две решения се оценяват като по-ефективни, от гледна точка на равнопоставеността и лоялната конкуренция между пазарните субекти.

В европейската енергетика се наблюдават редица позитивни тенденции, които поне частично са резултат от либерализацията на сектора. Значително се понижават цените за промишлените потребители и домакинствата и е постигната по-висока степен на хомогенност между ценовите равнища на отделните страни. Конкуренцията на ниво доставчици и на ниво производители не води до понижаване на качеството на предлаганите на обществото услуги. Предприемат се и специални мерки, с които да се осигури социално поносима цена на реформите.

Постигнатите до този момент резултати са обнадеждаващи и дават основания да се вярва, че реформите следват правилната посока. Въпреки това, крайната цел – създаването на единен функциониращ пазар на електроенергия – все още не е реализирана. Независимо от появата на оптимистични индикатори като увеличаване на дела на износа в производството на електроенергия и намаляване на разликите между ценовите равнища, европейският електроенергиен пазар остава механичен сбор от 15 либерализирани национални пазара.

Сериозна пречка пред интеграцията се оказва различната степен на отваряне на националните пазари за крайните потребители. При изготвянето на правилата за единния пазар не е предвидена възможността за възникване на толкова големи различия между отделните страни, поради което Директивата не съдържа ефективен механизъм за разрешаване на проблемите, произтичащи от различния обхват на групата на привилегированите потребители.

Отчитайки проблемите, с които се сблъсква преходът към единен пазар на електроенергия, Комисията на ЕС изготвя предложения за бърза пълна либерализация, за преодоляване на съществуващата разпокъсаност на пазарите и за създаване и укрепване на политически независими регулаторни органи, които да осигурят еднаквото третиране на националните и чуждестранните производители, доставчици и потребители. Липсата на единодушие между страните-членки за обхвата и срока на следващите стъпки е поредното доказателство за сложността, която бележи целия път на европейската енергетика към единен пазар.

СПИСЪК НА ТЕРМИНИТЕ

Вертикално интегрирано предприятие (vertically integrated undertaking) е енергийно предприятие, което осъществява повече от една от дейностите производство, пренос, разпределение и търговия на дребно с електроенергия.

Всеобщо предлагана услуга (public service obligation) е непрекъснатото транспортиране и доставка на електроенергия с определено качество, която не може да бъде отказвана по причини, които не са посочени в законовата уредба. Всички потребители имат право да получават поне минимално количество електроенергия и то на цена, която е справедлива и прозрачна.

Възобновяеми енергийни източници (renewable energy resources) са източници, ползващи слънчевата, вятърната, водната и геотермалната енергия, енергия от растителна и животинска биомаса, в т.ч. биогаз, енергията от индустриални и битови отпадъци, възобновяващи се без видимо изтощаване при използването им с определена мощност.

Диспечинг (dispatch) представлява реда, по който се поема електроенергията от производителите. При **икономичния диспечинг** приоритетът се определя от цената на електроенергията на всяка електроцентрала: колкото по-ниска е тази цена, толкова по-скоро ще бъде поета електроенергията на съответното производител. При **зеления диспечинг** с предимство се изкупува електроенергията от онези електроцентрали, които не излъчват вредни емисии.

Доставката на електроенергия (electricity supply) представлява предоставянето и продажбата на електроенергия на потребителите.

Единствен купувач (single buyer) е компания, която извършва централизирано изкупуване и продажба на електроенергия.

Енергийната ефективност (energy efficiency) е степента на оползотворяване на горивата и енергията при използването или преобразуването им в процеса на производството на стоки и услуги, или степента на запазване на енергийната стойност на енергоносителите при техния добив, извличане, преобразуване, съхранение, пренос и разпределение, или степента на съхраняване на изтощимите енергийни източници или находища.

Заседнали разходи (stranded costs) са онези разходи, които една електроенергийна фирма не може да се възвърне в резултат от прехода от висока степен на регулиране на пазара към условия на свободна пазарна конкуренция. Заседналите разходи не са разходи, натрупани в резултат на лошо финансово управление на компанията, а са видимо причинени от прехода към конкурентна среда. Обичайно те са резултат от водената правителствена политика, например, в подкрепа на използването на определен вид горива като суровина за производство на електроенергия.

Междусистемна връзка (interconnector) е съвкупността от електропроводи, електроенергийни станции и средства за измерване, които дават възможност да се осъществи трансфера на електроенергия от една към друга електроенергийна система.

Моделът на доброволен достъп на трети лица до мрежата (voluntary third party access model) е форма на организация на електроенергийния пазар, при която операторът на преносната мрежа преценява дали да осъществи или не преноса на електроенергия във всеки един конкретен случай.

Моделът на договорен достъп на трети лица до мрежата (negotiated third party access model) е форма на организация на електроенергийния пазар, при която производителите и привилегированите потребители договарят с оператора на преносната мрежа условията за извършване на преноса на електроенергия.

Моделът на достъп на трети лицата до мрежата (third party access model) е форма на организация на електроенергийния пазар, при която операторът на преносната мрежа предоставя достъп на производителите и привилегированите потребители при еднакви условия. Моделът не предвижда вертикално разделяне на дейността по пренос на електроенергия.

Моделът на единствения купувач (single buyer model) е форма на организация на пазара, при която една компания (т.нар. “единствен купувач”) извършва централизираното изкупуване на електроенергията от производителите и я препродава на доставчиците и/или потребителите. Единственият купувач може, но не е задължително, да съвпада със собственика на преносната мрежа. Дори при прилагането на този модел, всички привилегировани потребители имат право да договарят и сключват договори за доставка на електроенергия директно с избран от тях производител. В този случай единственият купувач

Моделът на регулиран достъп на трети лица до мрежата (regulated third party access model) е форма на организация на електроенергийния пазар, при която операторът на преносната мрежа извършва преноса на електроенергия при условия, предварително определени от регулативния орган.

Моделът на задължителен достъп на трети лица до мрежата (obligatory third party access model) е организация на електроенергийния пазар, при която операторът на преносната мрежа е задължен във всеки един случай да осъществява преноса на електроенергия.

Независим производител на електроенергия (independent electric power producer) е производител, който не осъществява пренос на електрическа енергия и продава част или цялата произвеждана електроенергия на преносно или разпределително предприятие.

Опционна сделка (option transaction) е борсова сделка, при която единият контрагент, плащайки премия на другия, получава правото да закупи или да продаде определено количество електроенергия по цена, която се договаря в момента на сключване на борсовата сделка. При настъпването на момента за изпълнение на покупката или продажбата, първият контрагент решава дали да се възползва или не от придобитото си право.

Производител за собствено потребление (autoproducer) е независим производител, който произвежда електроенергия предимно за собствено потребление.

Пренос на електроенергия (transmission of electricity) е транспортирането на електрическата енергия по преносната електроенергийна мрежа.

Преносната мрежа (transmission network) е съвкупност от електропроводните линии и електрическите уредби с високо напрежение, която служи за пренос на електроенергия с цел доставка на разпределителни компании.

Привилегирован потребител (eligible customer) е потребител на електроенергия, който отговаря на условия, предварително дефинирани от компетентен органи, в резултат на което получава възможността да договаря доставки на електроенергия за собствени нужди непосредствено с избран от него производител на електроенергия.

Пуловата система (pool system) представлява организация на търговията на едро с електроенергия. Пулът е организацията на търговците с електроенергия и обичайно се ръководи от специално звено, в което са представени всички компании, участващи в търговията с електроенергия. Пулът определя цената, по която се заплаща електроенергията на производителите, и тази, по която я закупуват доставчиците на електроенергия за крайно потребление.

Разпределение на електроенергия (distribution of electricity) е транспортирането на електроенергия по разпределителната електроенергийна мрежа между преносната мрежа и потребителите или между производителите и потребителите.

Разпределителната мрежа (distribution network) е съвкупност от електропроводните линии и електрическите уредби със средно и ниско напрежение, която служи за пренос и разпределение на електрическа енергия с цел доставката ѝ на потребителите.

Разрешителната процедура за изграждане на нови мощности (authorization procedure) е процедура, при която предварително се определят критерии и всички кандидати, които отговарят на тези критерии, получават разрешение от компетентния орган за изграждане на нови мощности.

Спот сделка (spot transaction) е борсова сделка за незабавна реална доставка на електроенергия.

Тръжната процедура за изграждане на нови мощности (tender procedure) е процедура, при която компетентен орган определя необходимостта на съответната държава от нови мощности, и, когато е налице такава необходимост, обявява търг за изграждането на нова електроцентрала. Компанията, спечелила търга, получава правото да изгради новата мощност.

Форуърдна сделка (forward transaction) е борсова сделка за реална бъдеща доставка на електроенергия, по цена, която се определя в деня на сключването на борсовата сделка.

Фючърсна сделка (future transaction) е борсова сделка за бъдеща доставка на електроенергия, която обичайно не се изпълнява между първоначалното контрагенти. Тази сделка се използва за застраховане срещу риска от нежелана промяна на цените или за спекулиране с цел извличане на печалба от правилното прогнозиране на промените в цените. Специфична

характеристика на фючърсната сделка е възможността по всяко време преди да е настъпил моментът за доставката контрагентите да извършат обратна (офсетна) операция, т.е. този, който е купил фючърсни договори, да ги продаде, а този, който е продал такива, да купи същия брой договори. При обратните операции насрещен контрагент се явява клиринговата къща на борсата.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. *Electricity Market Reform*, OECD/IEA, IEA Publications, Paris, 1999
2. *Energy Policies of IEA Countries: France 2000 Review*; OECD/IEA, IEA Publications, Paris, 2000
3. *Energy Policies of IEA Countries: Luxembourg 2000 Review*; OECD/IEA, IEA Publications, Paris, 2000
4. *Energy Policies of IEA Countries: Portugal 2000 Review*; OECD/IEA, IEA Publications, Paris, 2000
5. *Energy Policies of IEA Countries: Sweden 2000 Review*; OECD/IEA, IEA Publications, Paris, 2000
6. *Energy Policies of IEA Countries: The Netherlands 2000 Review*; OECD/IEA, IEA Publications, Paris, 2000
7. *Energy Policies of IEA Countries: Finland 1999 Review*; OECD/IEA, IEA Publications, Paris, 2000
8. *Energy Policies of IEA Countries: Greece 1998 Review*, OECD/IEA, <http://www.iea.org/pubs/reviews/files/greece/index.htm>
9. *Energy Policies of IEA Countries: Ireland 1999 Review*, OECD/IEA, <http://www.iea.org/pubs/reviews/files/ire99/index.htm>
10. *Energy Policies of IEA Countries: Italy 1999 Review*, OECD/IEA, <http://www.iea.org/pubs/reviews/files/italy99/italy.htm>
11. *Energy Policies of IEA Countries: Germany 1998 Review*, OECD/IEA, <http://www.iea.org/pubs/reviews/files/germany/02-germ.htm>
12. *Energy Policies of IEA Countries: Austria 1998 Review*, OECD/IEA, <http://www.iea.org/pubs/reviews/files/austria/austria.htm>
13. *Energy Policies of IEA Countries: Belgium 1997 Review*, OECD/IEA, <http://www.iea.org/pubs/reviews/files/belgium/belgium.htm>
14. *Energy Policies of IEA Countries: Denmark 1998 Review*, OECD/IEA, <http://www.iea.org/pubs/reviews/files/denmark/denmark.htm>
15. *Energy Policies of IEA Countries: Spain 1996 Study*, OECD/IEA, <http://www.iea.org/pubs/reviews/files/spain.htm>
16. *Energy Policies of IEA Countries: United Kingdom 1998 Review*, OECD/IEA, <http://www.iea.org/pubs/reviews/files/uk/uk.htm>
17. *Recent Progress with Building the Internal Electricity Market*, Commission of the European Communities, 2000, http://europe.eu.int/comm/energy/en/elec_single_market/index_en.html
18. *Analysis of the Electrical Sector Liberalization in EU Member States Pursuant to Directive 96/62/EC on the Internal Market in Electricity*, EU-Japan Center for Industrial Cooperation, March 2000, www.eujapan.com/europe/marklibr/html

19. *Directive 96/92/EC of the European Parliament and of the Council of 19 December 1996 concerning common rules for the internal market in electricity*, http://europa.eu.int/eur-lex/en/lif/dat/1996/en_396L0092.html
20. *Cross Border Trade in Electricity – Harmonization Report*, European Commission, April 1999, http://europe.eu.int/comm/energy/en/elec_single_market/harm_rep/cb_harmo2_en.pdf
21. *Internal Market for Electricity – Implementation by Member States*, European Commission, 2001, http://europe.eu.int/comm/energy/en/elec_single_market/implementation/index_en.html
22. *Completing the Internal Energy Market*, Commission of the European Communities, March 2001, <http://europe.eu.int/comm/energy/library/438.pdf>
23. *Proposal of the European Parliament and of the Council Amending Directive 96/92/EC Concerning Common Rules for the Internal Market of Electricity*, <http://europe.eu.int/comm/energy/library/directive-en.pdf>
24. *Nord Pool Power Exchange*, www.nordpool.com
25. *Leipzig Power Exchange*, www.lpx.de
26. *Amsterdam Power Exchange*, www.apx.nl
27. *European Power Exchange*, www.eex.de
28. *Spanish Power Exchange*, www.omel.es